

BEATERIOS EN KLOOSTERS VAN DE
SPAANSE KARMELITESSEN
IN DE
15^e EN 16^e EEUW

Voor eerder verschenen uitgaven in de Reeks Karmelitaanse Vorming zie:
<http://www.nederlandscarmelitaansinstituut.nl/> Vervolgens op 'Teksten'.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	4
Beaterios en kloosters van de Spaanse karmelietessen in de 15 ^e en 16 ^e eeuw	5
1 Oorsprong van de Spaanse beaterios en kloosters	6
1.1 Eerste stichtingen in Andalusië	6
1.2 Het klooster van de menswording te Valencia	8
1.3 De Castiliaanse beaterios	9
1.4 De oude constituties	14
2 De beaterios en kloosters in het begin van de Hervorming	15
2.1 De karmelietessen van Andalusië	16
2.2 Het klooster van de Menswording van Valencia	19
2.3 De beaterios van Piedrahita en Fontiveros	19
2.4 Het klooster van de H. Maria v.d. Menswording te Avila	21
Conclusie	28

VOORWOORD

Bij gelegenheid van het vierde eeuwfeest van de eerste kloosterstichting van Teresa van Avila in 1562 heeft het tijdschrift Carmelus een herdenkingsnummer uitgegeven over de karmelitessen vóór Teresa. [Carmelus jrg.10 (1963) nr. 1]. Vijf van de zeven artikelen zijn in het Nederlands vertaald voor de zusters karmelitessen en onder hen verspreid via een interne gestencilde uitgave met als titel 'Karmelietessen vóór Teresa' I en II.

In de Reeks Karmelitaanse Vorming zijn de bijdragen van dr. A. Staring o.carm. over *De karmelitessen in de Nederlanden vóór Teresa van Avila* (RKV 25) en van dr. V. Wilderink o.carm. over *De eerste karmelitessenklooster van Frankrijk* (RKV 26) reeds verschenen. In dit deel wordt het artikel van dr. Otger Steggink *De beaterios en kloosters van de Spaanse karmelitessen in de 15^e en 16^e eeuw* heruitgegeven. In de interne Nederlandse uitgave is niet vermeld wie de tekst vertaald heeft en de vertaler heeft de tekst vertaald zonder vermelding van de voetnoten.

De originele Spaanse tekst is getiteld '*Beaterios y monasterios carmelitas espagnoles en los siglos XV y XVI*' (Carmelus, p.149-205) en telt 284 voetnoten. Voor een wetenschappelijke verantwoording van de tekst verwijzen we naar het Spaanse artikel in Carmelus.

Dank aan Marianne Sturm, die de tekst heeft overgetypt voor herpublicatie in de Reeks Karmelitaanse Vorming. Dank ook aan Gerry van der Loop, die zorg heeft gedragen voor de vormgeving.

Sanny Bruijns o.carm.
Nijmegen, april 2020

BEATERIOS EN KLOOSTERS VAN DE SPAANSE KARMELITESSEN IN DE 15^E EN 16^E EEUW

Iedere hervormingsbeweging is gedeeltelijk een reactie, de uitdrukking van een houding die min of meer protest aantekent tegen een bepaalde historische vorm van het kloosterleven die beschouwd wordt als een verwijdering van het ideaal. Om de inhoud ervan tot in de kern te begrijpen en te vatten en de draagwijdte van de hervormingsbeweging volledig op haar waarde te schatten, is het niet alleen nuttig, maar tot op zekere hoogte noodzakelijk, de historische vorm te kennen waartegen de hervorming, d.w.z. de hervormde vorm, wil reageren.

Daarom nodigt de stichting van het eerste hervormde klooster van de H. Teresa van Jesus - het vierde eeuwfeest ervan vormt de aanleiding tot deze historische beschouwing – ons uit de concrete omstandigheden van de Spaanse Karmel uit de 16^e eeuw te onderzoeken en de toestand van de beaterios en kloosters van Spaanse zusters die op dat moment bestonden, te bestuderen, en meer in het bijzonder het milieu van het klooster van de H. Maria van de Menswording in de dagen dat de H. Teresa van Jesus het verliet, nadat zij er meer dan 27 jaar had geleefd.

Het is duidelijk dat we door de concrete vorm van het kloosterleven te kennen, waarmee zij geen genoegen meer nam, beter de historische betekenis en de geestelijke inhoud zullen vatten van de nieuwe vorm van karmelietessenleven die zij invoerde in het klooster van St. Jozef te Avila.

Tot dusverre zijn noch de geschiedschrijvers van de Hervorming noch de biografen van de Heilige erin geslaagd een juist beeld te geven van de toestand van de Spaanse Karmel in de tijd van het ontstaan van de Hervorming, en ze hebben ook niet precies de sfeer weten te beschrijven die er heerste in de Spaanse beaterios en kloosters, zelfs niet wat betreft het klooster van de Menswording te Avila.¹

We stellen ons dan voor in het kort de oorsprong van de Spaanse beaterios te behandelen en vervolgens de toestand te beschrijven waarin de genoemde gemeenschappen zich bevonden tijdens het begin van de Hervorming. We zullen bijzondere aandacht wijden aan het milieu van het klooster te Avila.

¹ In deze leemte is voorzien door ons werk “*La Reforma de; Carmelo espanol*”, Roma, Institutum Carmelitanum 1965

I. OORSPRONG VAN DE SPAANSE BEATERIOS EN KLOOSTERS

Het eerste bericht dat we hebben van de Karmelitessen op het Iberisch Schiereiland dateert uit het midden van de 14^e eeuw en heeft betrekking op enige monialen van de Orde van de Heilige Maria van de Berg Karmel, die bij koninklijk besluit, (Lérida 9 november 1346), verlof krijgen aalmoezen te vragen in de stad Barcelona, waar ze een kerk en klooster wilden stichten. Toch schijnt het dat deze zusters er niet in slaagden hun plan ten uitvoer te brengen, want er is geen enkel spoor van haar overgebleven, tenminste niet als communiteit van Karmelitessen. Dit historisch gegeven volstaat om te bewijzen dat ook in Spanje de Karmelieten vrome vrouwen of beatas onder hun bescherming hadden voordat hen de uitdrukkelijke pauselijke machtiging daartoe was verleend door Paus Nicolaas V in zijn bul Cum nulla fidelium op 7 oktober 1452.

We hebben niet aan de hand van officiële stukken het bestaan van de beatas van de Karmel in andere delen van het Iberisch Schiereiland vóór het midden van de 15^e eeuw kunnen vaststellen. Anderzijds bestaan de gemeenschappen die zich langzamerhand vanaf deze datum in Andalusië en Castilië vormen, in enkele gevallen uit vrome vrouwen of beatas, die al vóór het aanvaarden van het gemeenschapsleven het Ordeskleed droegen en de verordeningen aangaande de staat van de beata in hun eigen huis privé onderhielden.

De vorming van deze gemeenschappen vanaf het midden van de 15^e eeuw schijnt samen te hangen met de pauselijke machtiging, verleend door de bul Cum nulla fidelium van 1452, krachtens welke de prior-generaal van de Orde, en ook de provinciaals, werden gemachtigd “maagden, weduwen, begijnen en mantellaten die al in het habijt en onder de bescherming van de Orde van de Karmel leefden of zich in de toekomst zouden aanbieden”, toe te laten tot het habijt en de professie van de Orde en haar een leefregel volgens omstandigheden van persoon, plaats en tijd te geven naar het voorbeeld van de Regel en Constituties van de mannelijke religieuzen.

Het staat vast dat op het Iberisch Schiereiland de eerste stichtingen van beatas en monialen plaats vonden buiten het persoonlijk toedoen van de Zalige Johannes Soreth, die de Spaanse bodem niet heeft betreden. Ze profiteerden ook niet, althans niet direct, van het organisatie- en hervormingswerk van de grote prior-generaal, zoals de zusterstichtingen van Frankrijk, Duitsland en de Nederlanden. Het is nodig deze bijzonderheden naar voren te brengen aangezien de eerste zusterkloosters van boven de Pyreneeën beschouwd moeten worden als een verlengstuk van de hervormingsbeweging die de Zalige Johannes Soreth onder de mannelijke religieuzen was begonnen. De z.g. Observantie van Soreth kreeg evenwel geen vaste voet in de Spaanse provincies, die eeuwenlang geïsoleerd en afgezonderd bleven van die ten noorden van de Pyreneeën, waar in de 15^e en in de eerste helft van de 16^e eeuw het zwaartepunt van de Orde lag.

1.1 Eerste stichtingen in Andalusië

- Ecija 1450

In Andalusië ontstonden vanaf de tweede helft van de 15e eeuw het grootste aantal kloosters van karmelitessen, ofschoon er in het begin in deze streek slechts vier kloosters van paters waren.

Tegen het jaar 1450 volgens sommigen, en tegen 1457 volgens anderen, werd in Ecija het eerste zusterklooster gesticht onder de titel van O.L. Vrouw de los Remedios. Het betreft hier een reeds bestaande gemeenschap van beatas die het kleed en de Regel van de Karmel aannam en zich onder de jurisdictie en bescherming van de paters stelde.

Als stichteres en eerste overste wordt genoemd Doña Mencía de Jesús. “een voorbeeldige vrouw”. Het klooster van Ecija werd de wieg van andere stichtingen in Andalusië.

- Granada 1508

Omstreeks het jaar 1508 vertrok uit deze communititeit María Ana de San Sebastian naar Granada. Daar nam zij op bevel van de provinciaal p. Lucas de San Vincente, de leiding op zich van enige beatas, die naar het schijnt reeds in gemeenschap leefden, in het huis dat Don Juan de la Torre, een edelman uit Granada haar daarvoor had gegeven. Het nieuwe beaterio kreeg de titel van O.L. Vrouw van de Menswording en het stelde zich onder de jurisdictie van de bisschop, omdat er in die tijd geen karmelieten in Granada waren. Vanaf het begin had de communititeit van Granada een groot aantal zusters: terwijl het nog maar pas gesticht was, haalde ze het getal van 50. Enige jaren na de stichting van het beaterio van de Karmel lieten twee adellijke heren uit Granada, de broers Don Martín en Don Diego de Loaísa, de hoofdkapel bouwen en namen het patronaat over het klooster op zich, terwijl ze het met een vast inkomen begiftigden.

- Sevilla 1513

De derde stichting had plaats in Sevilla. Zij was het werk van de beata van de Karmel, Doña Inés Farfan, dochter van een adellijke familie. In 1513 stichtte ze met haar vermogen het klooster “in enige huizen dichtbij de Puerta Macarena”. Onder de naam Inés de San Miguel begon ze een teruggetrokken leven volgens de Regel van de Karmel, onder gehoorzaamheid van de provinciaal van Andalusië.

- Antequera 1520

De wordingsgeschiedenis van het klooster van de Menswording te Antequera is interessant. Zij nam een aanvang in het beaterio dat op de heuvel van de Infante door María Ruiz en Lucía Alvarez gesticht was met de bul van Leo X van 7 juli 1517, krachtens welke zij de machtiging kregen een beaterio van de Dominicaner orde op te richten. De stichteressen bouwden op hun kosten een kerk toegewijd aan het H. Kruis en leefden als beatas van de H. Dominicus tot 1520; in dat jaar ruilden zij het habijt van de H. Dominicus voor dat van de Karmel. Toen sloten zich bij haar twee karmelietessen van het klooster ‘de los Remedios’ van Ecija aan, nl. María de los Angeles en Isabel de Jesús, om het Karmelitaanse kloosterleven in te voeren. Een van de oorspronkelijke stichteressen werd tot priorin gekozen, María Ruiz, die verder de naam María de la Cruz aannam.

In 1536 verlieten de beatas van Antequera haar oorspronkelijk huis en verhuisden naar de stad, waar ze dicht bij de kerk van San Sebastián een klooster stichtten met de titel O.L. Vrouw van de Menswording.

- Aracena 1536

Het vijfde Andalusische klooster werd gesticht in Aracena. De stichteressen ervan waren de gezusters Castilla Infante, beatas de Karmel. Het klooster dat gesticht werd op een landgoed van de stichteressen, verschijnt als domus formata met clausuur in de officiële akte van de incorporatie van de kerk van Santa Catalina in de communititeit, die op 21 februari 1536 door de aartsbisschop van Sevilla, Don Alonso Manrique, werd verleend. Onder zijn jurisdictie stonden-tenminste in het begin-de Karmelietessen. Ter bevestiging van deze incorporatie verleende Paus Paulus III op 9 januari 1543 een apostolische breve, aangezien de leden van de broederschap van Santa Catalina het bezit van deze kerk hadden opgeëist. In de geciteerde stukken prijkt het klooster van Aracena met de naam van O.L. Vrouw van de Berg Karmel.

- Paterna del Campo 1537

Tenslotte werd in 1537 het klooster van Paterna del Campo gesticht. Het werd opgericht in het huis en op het landgoed dat daarvoor was geschonken door Don Pedro Reynoso, een

ingezetene van Paterna. Bij de stichting hielpen de Karmelieten van Escacena mee die zusters er heen brachten, waarschijnlijk uit het klooster van de Menswording van Sevilla. De eerste priorin van Paterna werd mater Inés de Santa María.

Bij de dood van de stichter, Pedro Reynoso, deed zijn priesterzoon, de licentiaat Don Pedro Fernandez Reynoso, de zusters een proces aan. Het duurde 26 jaar totdat de gemeenschap het proces won en vrij kon beschikken over het landgoed.

Het aantal zusters van Paterna overschreed naar het schijnt veel jaren de twaalf niet. De gemeenschap stond vanaf het begin onder de Orde en had als titel die van de Onbevleete Ontvangenis.

Dit zijn de gegevens, die wij bezitten over het ontstaan van de Karmelietessenkloosters in Andalusië.

1.2 Het klooster van de menswording te Valencia

Terwijl er tot het midden van de zestiende eeuw geen enkel karmelietessenklooster in Catalonië bestond, komen wij in de provincie Aragón alleen het klooster van de Menswording van Valencia tegen. De stichting was het werk van Don Pedro Ramón Dalmau. Hij kocht van Don Juan Candel een groot huis met drie moestuinen, gelegen in de parochie van San Martín om er een klooster te stichten met de titel van de Onbevleete Ontvangenis. Op 10 januari 1502 verkreeg hij het recht van amortisatie, maar de Clarissen van het klooster van de H. Elisabeth verzetten zich ertegen dat de nieuwe stichting deze titel zou krijgen en voerden aan dat in hun kerk reeds een altaar was toegewijd aan de Onbevleete Ontvangenis. Zij tekenden beroep aan bij Koning Ferdinand die op 10 juli 1502 de zaak doorgaf aan zijn zus Doña Juana, koningin van Sicilië en stadhouderes van Valencia. De 22^e september van hetzelfde jaar werd er uitspraak gedaan ten gunste van Don Ramón Dalmau, aan wie “verlof en volmacht werd gegeven.... om een zusterklooster te bouwen in de genoemde stad onder de titel van de Onbevleete Ontvangenis van de glorierijke Maagd Maria, Moeder van God”.

Na deze gunstige uitspraak ging men over tot de canonieke oprichting van het klooster in tegenwoordigheid van Don Luis Mercader, prior van de Karmel van Valencia. Deze laatste nam het nieuwe klooster in naam van de Orde aan en gaf het habijt van koorzuster aan zes dames, nl. Francisca Estana, Ofrecina Caldés, Isabel Moragues, Ana en Angela Heredia en Juana Gomis. De eerste twee waren de stichters en zij ontvingen de zwarte sluier op 30 januari van hetzelfde jaar 1502, terwijl tot eerste priorin werd gekozen Francisca Estana en tot subpriorin Ofrecina Caldés.

Desondanks bleven de Clarissen bij hun protest en deden een beroep op de Koning, die voor de tweede maal tussenbeide kwam en zijn zuster Doña Juana verzocht niet toe te staan dat het nieuwe klooster van de zusters Karmelietessen de titel van de Onbevleete Ontvangenis kreeg. De Karmelietessen willigden het koninklijk verzoek in en veranderden de titel van de Ontvangenis voor die van de Menswording. Naar aanleiding daarvan gaf Koning Ferdinand uiting aan zijn tevredenheid en ratificeerde het koninklijk Privilege dat hij reeds had verleend bij koninklijk besluit, getekend 8 november 1503 te Perpignan.

In de maand december van dit jaar had de gemeenschap zich al volledig geïnstalleerd. Op verzoek van de zusters kwam koning Ferdinand in juni 1504 tussenbeide ten gunste van het klooster en gaf zijn magistraten bevel ervoor te zorgen dat de huizen die de zusters wilden kopen, op een redelijke waarde getaxeerd zouden worden. Tenslotte verleende op 29 mei 1506 de prior-generaal van de Orde, Petrus Terrasse, de priorin en de monialen verlof een biechtvader van de Orde met twee assistenten te kiezen; deze biechtvader kon de zwarte sluier aan een moniale geven “ondanks het verzet van de provinciaal, maar met instemming van de priorin en het verstandigste deel”; deze biechtvader had bovendien de volmacht het habijt van beata te geven aan vrouwen die er om vroegen en aan de lekenbroeder of semifratres die in dienst van het klooster stonden: dit alles “met de instemming van de priorin”.

De uitdrukkelijke vermelding van monialen met zwarte sluier bewijst dat de zusters van Valencia vanaf de stichting van hun klooster echte monialen waren.

1.3 De Castiliaanse beaterios

Avila 1479

Het eerste beaterio van de Karmel in Castilië was naar het schijnt die van Avila. Ongetwijfeld is dit het convent waarvan de wordingsgeschiedenis ons het best bekend is.

Het plan om een huis van beschouwend leven te stichten kwam van enige vrome vrouwen uit Avila die hun verlangen -dat onuitgevoerd bleef bij gebrek aan middelen- meedeelden aan de heer Don Gutiere de Toledo, zoon van Don García Alvarez de Toledo, eerste Hertog van Avila, en van Doña María Enríques, bij hun bezoek aan Avila in 1477. Hij schonk drie beneficiés die hij in het bisdom Avila bezat, en in een akte getekend te Alba 14 juli 1477, verleende hij de volmacht dat deze werden geschonken aan de communiteit van beatas op de dag van haar stichting.

Na een verzoekschrift van Doña Elvira González de Medina, ingezetene van Avila, belastte de nuntius en 'legatus a latere' Don Nicolás Franco bij pauselijk rescript, gegeven te Sevilla 2 januari 1478, Don Diego de Tamayo, deken van het domkapittel van Santiago de Compostella en kanunnik van Avila, Don Juan Alvarez de Palomares en Don Juan Gutiérrez de Zayas, kanunniken van Avila dat ze -als eenmaal de waarheid bewezen was van alles wat Doña Elvira González in haar verzoekschrift aanvoerde- de stichting zouden toestaan van een beaterio in de huizen van haar bezit die lagen bij de Poort van San Vincente binnen de stad, of op een andere plaats, naargelang het meest gepast scheen. Hij droeg hen ook op aan de genoemde dame verlof te geven een kerk ter ere van de H. Maria te stichten en beatas bijeen te brengen onder de Regel en levenswijze van de H. Maria (van de Berg Karmel) of van de H. Dominicus, en aan het beaterio haar goederen te schenken en de beneficiés die door Don Gutierre de Toledo waren verleend, in de communiteit te incorporeren. Tenslotte gaf de nuntius hen Doña Elvira Gonzáles als moeder en bestuurster zowel in het tijdelijke als in het geestelijke aan te stellen voor heel haar leven en haar het recht van patronaat te verlenen.

De canonieke oprichting van het beaterio werd pas na anderhalf jaar een feit, waarschijnlijk vanwege de afhandeling van het juridisch proces, dat de uitvoering van het pauselijk rescript met zich meebracht. De drie akten of processtukken die respectievelijk handelden over het gerechtelijk onderzoek en ontheffing van verplichtingen wat de persoon van Doña Elvira González betreft, over de schenking van goederen en de incorporatie van de beneficiés van Don Gutierre de Toledo, werden opgemaakt op 15 juni 1479.

Waarschijnlijk gaf terzelfdertijd de provinciaal van Castili, p. Andrés de Avila, aan Doña Elvira González het habijt van beata en tegelijk de Regel en statuten die daarmee overeenstemden. Hoewel het pauselijk rescript aan de priorin verlof gaf te kiezen tussen het habijt van de Karmel en dat van de H. Dominicus, blijkt uit de akte van aanneming en inkleding dat zij reeds enige tijd het kled van de Karmel droeg. Genoemde akte -die geen datering draagt- vormt een uniek getuigenis in zijn soort in de geschiedenis van de Spaanse beaterios en kloosters.

De officiële ceremonie van aanname en inkleding had plaats vóór de canonieke oprichting van het beaterio en de installatie van Doña Elvira González als overste, die werd voltrokken op 25 juni van hetzelfde jaar 1479 ten overstaan van de officiële, apostolische en koninklijke notaris, Juan Rodríguez de Madrigal "in een huis en kapel van de gebouwen van het klooster en woonplaats van de doorluchtige Vrouwe Elvira González de Medina, die gelegen zijn binnen de stad Avila dichtbij de poort van voornoemde stad die men de Poort van San Vincente noemt... terwijl bijeengeroepen en aanwezig waren voornoemde dame Elvira González en de beatas Juana Nunes en María Verdugo die bij haar in de voornoemde

gebouwen wonen”. De gerechtelijke akte stelt vast “dat enige dagen geleden de voornoemde dame Elvira González in het voornoemde huis enige vrouwen bij zich had die eerzaam als beatas leefden volgens de genoemde Regel, Orde en levenswijze van de H. Maria; deze Regel, Orde en levenswijze werden, krachtens de voornoemde apostolische autoriteit door de rechters-executeurs allereerst goedgekeurd en vervolgens stelden ze achtereenvolgens aan en benoemden zij voornoemde dame Elvira Gonzáles tot beschermvrouwe en levenslange bestuurster van voornoemd huis van beatas, zowel de huidige als de toekomstige, en verleende haar in ieder opzicht de verzorging en regeling, het bestuur en het beheer van dat alles voor heel haar leven, zowel op geestelijk als tijdelijk gebied, alsmede het recht van patronaatschap”. Doña Elvira González van haar kant gaf het klooster een morgen land dat zij bezat in de streek Moranuela. De twee beatas werden aangespoord Doña Elvira González ‘in nederigheid en dankbaarheid te eren, eerbiedige gehoorzaamheid te betuigen en haar heilzame vermaningen en verordeningen nederig te aanvaarden en stipt ten uitvoer te brengen, zodat genoemde dame beschermvrouwe en bestuurster, zich in genoemde beatas als haar toegewijde dochters zou verheugen en dezen zich zouden verheugen haar als geestelijke en welwillende moeder te hebben gekozen’. De genoemde beatas verklaarden ten overstaan van de officiële apostolische notaris “dat ze alles aanvaardden en in dankbaarheid onderschreven terwijl ze God prezen en dank zegden alsmede de genoemde heer Don Gutierre, rector van de Universiteit van Salamanca en weldoener, voor genoemde aalmoes en kerkelijk beneficie en het geestelijk en stoffelijk onderhoud.”

Enige tijd na de stichting van het beaterio in het huis van Doña Elvira González zag de communiteit zich gedwongen te verhuizen naar de Calle del Lomo dichtbij de Mercado Chico, waar op 8 juli 1485 de bisschop van Avila, Don Alonso de Fonseca, “de kerk van Alle Heiligen, voormalige synagoge van de Joden van Avila, incorporeerde bij het beaterio”.

Toen in 1486 de stichteres, Doña Elvira González de Medina stierf werd ze opgevolgd door haar oudste dochter, Doña Catalina del Aguila, die tot dan toe in een ander beaterio in Avila had verbleven, dichtbij het klooster van Santa Catalina. Zij sloot zich aan bij de beatas van de Karmel en bracht nog drie andere zusters mee. Tot aan haar dood in 1495 behield Doña Catalina del Aguila haar officie van overste.

Onder de beatas bevinden zich Doña Beatriz Guiera, die het habijt in 1484 had aangenomen op veertienjarige leeftijd; omdat ze het moeilijke karakter van Doña Catalina niet kon verdragen, verliet ze het beaterio en “werd zij in een klooster van Dominicanessen in Alba ondergebracht opdat ze in vrijheid haar wil te kennen kon geven, want haar vader had haar tegen haar wil laten intreden in het voornoemde beaterio”.

Het verblijf van Doña Beatriz Guiera in het Dominicanessenklooster zou van grote betekenis zijn voor de interne ontwikkeling van het beaterio van de Karmel te Avila. Na de dood van Doña Catalina del Aguila in 1495 keerde Doña Beatriz de Guiera terug naar het beaterio van de Karmel, waar men haar begin januari tot overste koos op een leeftijd van 26 jaar.

De nieuwe overste nam geen genoegen met de levenswijze die men in het beaterio van Avila had, en –steunend op haar ervaringen in het Dominicanessenklooster van Alba- begon ze in haar communiteit een meer volmaakt kloosterleven in te voeren. Om haar verlangens ten uitvoer te brengen vond ze het noodzakelijk de communiteit over te brengen naar een meer afgelegen plaats die geschikter was voor het besloten kloosterleven. Het huis in de Calle del Lomo was te klein voor het aantal beatas; er was geen tuin en ook niet voldoende ruimte voor slaapzaal, refter en ziekenzaal; de ruimte van het koor was veel te beperkt en het gaf uitzicht op de openbare weg; de beatas zagen zich van alle kanten door de burens in hun vrijheid beperkt.

Om voor deze ongewenste situatie een oplossing te vinden riep Doña Beatriz de Guiera een kapittel van het convent bijeen op 16 september 1510, in tegenwoordigheid van de

provinciaal van Castilië, p. Hernán Lopéz, en aan hem zette zij de ongemakken van de plaats uiteen en haar plan om iemand naar Rome te sturen om de pauselijke machtiging te verkrijgen voor de overbrenging van het klooster naar een andere plaats. De provinciaal verklaarde “dat hij een bewondering had voor de ijver en het heilig voornemen van genoemde priorin en aangezien het zijn wil en verlangen was dat huis van de zusters tot een grotere staat van volmaaktheid te brengen” gaf hij zijn volmacht aan de priorin, en de monialen hun plannen ten uitvoer te brengen. Vervolgens vertrouwden Doña Beatriz en haar zusters de onderhandelingen over het verkrijgen van het pauselijk verlof toe aan Dr. Hernán González de San Juan, pauselijk schrijver, thesaurier en kanunnik van Avila, verblijvend te Rome. Om de overbrenging te bekostigen en een nieuw klooster te bouwen, rekende Doña Beatriz Guiera op haar wettelijk erfdeel van moederszijde. In overleg met de communiteit kocht zij met deze middelen een terrein buiten de muren van de stad op de noordelijke helling van het dal van Ajates, “in de volksmond het jodenkerkhof genoemd”, met een verplichting van een blijvende belasting van twee realen. Het was eigendom van Dom Francisco Pajares uit Avila die daar “een landbouwschuur had”. Op dit terrein bevond zich ook een bron, de bron del Caballo geheten, die dichtbij de Pilón de la Mimbres lag.

Het plan tot verhuizing ondervond tegenstand van allerlei zijden. Op de eerste plaats van de stad, waartegen Doña Beatriz en haar zusters een koninklijke beschikking verkregen op 12 april 1511, die inhield “dat men door de belasting op een andere plaats te heffen de genoemde plaats voor haar zou vrijmaken van belasting”. Op 17 juli van hetzelfde jaar kregen ze nog een koninklijke beschikking tegen de leden van de stadsraad, waarin verordend werd “dat de stad informatie zou geven aangaande de redenen die de zusters ertoe brachten van huis te veranderen en dat ze deze zouden doorgeven”. De felste tegenstand bood Don Nuno González del Aguila, kleinzoon van Doña Elvira, de stichteres van het beaterio. Hij probeerde de overbrenging te verhinderen onder aanvoering van het recht van patronaat. Er werd een proces aangespannen dat naar Rome ging, waar de auditor van de Rota, Juan Antonio de Trivulzio het in het voordeel van de zusters besliste, met de verklaring dat “het protest van Don Nuno González del Aguila ongeoorloofd en onrechtvaardig, onbillijk en vermetel was en dat hem op geen enkele grond het patronaatsrecht dat hij zich aanmatigde, toekwam; en op beide punten legde hij hem voor eeuwig het zwijgen op en veroordeelde hem tot de betaling van de kosten van het proces”; ook het beroep in tweede en derde instantie werd afgewezen door de romeinse Rota, die degene die in hoger beroep was gegaan, op 27 juni 1513 veroordeelde tot de betaling van de kosten van het proces, die op 45 goudstukken getaxeerd werden.

Enige tijd na de definitieve uitspraak machtigde Paus Leo X krachtens een bul van 2 juli 1513 de overbrenging van de communiteit met al haar geestelijke en tijdelijke goederen, privileges en voorrechten. De uitvoering werd toevertrouwd aan p. Juan de Santo Domingo, prior van Nuestra Señora de la Antigua, als kerkelijke rechter -bij een officiële akte van 5 september 1513, opgemaakt ten overstaan van de kerkelijke notaris Vincente de Santandrés, in tegenwoordigheid van Don Bernardino de Arévalo, administrateur van het klooster, en van Doña Beatriz Guiera, priorin, Doña María Guiera, subpriorin, en de geproteste monialen Catalina Alvarez, Tereza Alvarez, Inéz del Oliva en María Bonal, die de communiteit vertegenwoordigden- de overbrenging terwijl hij de plaats waar de bouw van het nieuwe klooster aan de gang was, betitelde “als een passende en nette plaats, geschikt voor het verblijf van voornoemde monialen en voor hun verhuizing daarheen, omdat het een afgelegen plaats is, waar ze moestuinen kunnen hebben en veel water...”

Behalve het moederlijk erfdeel van Doña Beatriz Guiera werd in de bouw van het klooster de bruidsschat van enkele zusters gestoken. En twee zusters en een dochter van Don Nuno González del Aguila deden hun vader een proces aan over hun erfdeel en bij overeenkomst kregen ze ieder 1500 realen. Met dit geld bouwden ze een gang en de

voorgevel van de kerk. Doña Beatriz Guiera wilde haar vaderlijk erfdeel niet gebruiken; ze wilde het liever bewaren als reserve voor de toekomstige noden van de communiteit. Daarom zocht ze andere middelen om het huis en de kerk in het dal van Ajates te voltooiën. Zij ontving van Don Bernardo de Robles, een edelman uit Avila, 3000 maravedís voor zijn graf in de hoofdkapel. Bovendien gaf deze heer haar 2000 dukaten als stipendium voor de suffragia die de monialen voor altijd voor hem zouden houden.

Op 4 april 1515 kon tenslotte in het nieuwe huis de eerste H. Mis worden gevierd. Het gebouw bestond uit vier ruime vleugels om een binnenplaats, met een put in het midden. Op elk van beide verdiepingen gaf een reeks bogen een kloosterlijk aanzien aan het geheel van galerijen waarbinnen de gemeenschappelijke vertrekken van het klooster lagen.

De overgang was groot: van het kleine huis in de rumoerige Calle del Lomo naar het onbewoonde dal van Ajates, waar het terrein van het klooster en de landelijke sfeer tot stilte en inkeer uitnodigden. Deze verandering betekende een definitieve stap naar een meer volmaakte vorm van kloosterleven; toch staat niet vast dat er bij deze gelegenheid een juridische omvorming plaats vond wat betreft de staat van de beatas en de wetgeving.

Het nieuwe gebouw gaf de indruk van grote armoede, hoewel het ruim en uitgestrekt was. De muren waren van kalkzandsteen en “koor en kerk waren zonder zoldering” merkt Doña María Pinel tegen het einde van de zeventiende eeuw op, “terwijl het er gedurende 110 jaar in de winter binnen sneeuwde zodat de sneeuw zelfs op de breviërs terecht kwam, terwijl ‘s zomers de volle zon er binnenviel zodat men met gesloten ramen nog kon lezen; dit alles zeer ten nadele van de gezondheid van de zusters”.

Het leven in de communiteit vertoonde een moeilijk te preciseren ontwikkeling toen onmiddellijk na de verhuizing de toeloop van de monialen zo groot werd dat het ruime gebouw werd omgeschapen in een echt nonnenwereldje van een 180 tot 200 religieuzen. Deze plotselinge toename had zijn onvermijdelijke weerslag op de economische toestand van de communiteit. De armoede steeg zó hoog dat “men slechts brood had” en klooster en kerk bleven noodgedwongen onvoltooid.

Met het oog op de precaire economische situatie gaf de generaal van de Orde, Nicolaas Audet, op 2 januari 1526, verlof aan de priorin, Doña Beatriz Guiera, om buiten het klooster hulp te gaan vragen in het geval van werkelijke nood; behalve de priorin konden ook vijf maal per jaar twee van de oudere monialen uitgaan in geval van dwingende noodzaak. Ondanks zijn armoede was het klooster van de Menswording tenslotte een vroom toevluchtsoord geworden voor de adellijke dochters. Haar intrede leek echter soms meer de oplossing van een sociaal probleem te zijn dan de vrucht van een roeping tot het religieuze leven.

De Doñas beschikten over ruime vertrekken en hadden familieleden en vriendinnen uit de wereld bij zich. Ook namen zij kinderen of jonge meisjes aan waarvan sommigen al zodra ze twaalf jaar oud waren, het habijt aannamen: er bestaan verschillende getuigenissen van personen die intraden op zesjarige leeftijd. Het samenwonen van religieuzen en leken bracht natuurlijk een stroom van verwereldlijking met zich mee en de inmenging van de leken in het kloosterleven.

Ook de al te grote inmenging van de ordes oversten en het misplaatste bezoek van de paters waren geen gunstige factoren en ze veroorzaakten reactie bij de zusters. Om deze onaangename feiten en iedere aanleiding tot ergernis weg te nemen verkregen Doña Beatriz en haar monialen op 27 maart 1521 te Rome van prior-generaal Bernardinus van Siëna vrijstelling van de visitatie door de provinciaal van Castilië en het recht om een biechtvader uit de Orde te kiezen die de taak van “visitator, bestuurder en hervormer” zou hebben en die afgezet kon worden naar goeddunken van de zusters. Tegelijk verbood de generaal onder de strengste straffen het bezoek van de provinciaal en de andere paters aan het klooster. Deze maatregelen van Bernardinus van Siëna werden op verzoek van de monialen bekrachtigd door

zijn opvolger Nicolaas Audet op 2 januari 1526. Het ging hier om een tijdelijke exemptie die overigens van grote betekenis blijkt te zijn.

Dit was in grote trekken de sfeer in het klooster waar in het begin van november 1535 Doña Teresa de Ahumada zou intreden.

- Fontiveros 1500

Een tweede klooster van zusters in Castilië was dat van Fontiveros. Er zijn sommigen die de stichting ervan als beaterio in de buitenwijk, Los Arenales geheten, willen terugvoeren tot het midden van de 13^e eeuw; van de andere kant geven ze voor de stichting als karmelietessenklooster het jaar 1500 aan. Dit jaartal wordt bevestigd door generaal Bernardinus van Siëna op 27 maart 1521, waarin hij de priorin van Fontiveros – evenals die van Piedrahita- betitelt als stichteres en haar tot priorin voor het leven benoemt. Dit document bewijst ook dat tenminste vanaf het begin van de 16^e eeuw de gemeenschap onder de jurisdictie van de Orde stond.

- Piedrahita 1515

Iets beter zijn we ingelicht omtrent de oorsprong en de oorspronkelijke staat van het klooster van de Moeder Gods te Piedrahita. Doña María Vergas stichtte het in het huis van haar ouders, Don Pedro Vergas en Doña Juana de Azevedo, omstreeks 1460. Het staat helaas niet vast of het beaterio vanaf die datum onder de jurisdictie van de Orde stond. Na de dood van de stichteres tegen het jaar 1515 bracht haar opvolgster Doña María Alvarez de la communiteit “tot een staat van grotere religieuze volmaaktheid”. Het is waarschijnlijk dat toen de karmelitaanse levenswijze werd ingevoerd, aangezien generaal Bernardinus van Siëna in het reeds boven genoemde stuk van 27 maart 1521, over het klooster spreekt als over een nieuwe stichting, terwijl hij Doña María Alvarez de Vergas prijst voor haar werk bij de stichting. In dit jaar stond Don Francisco de Vergas, schepen van Piedrahita, die het patronaatsrecht over het beaterio voor zich opeiste na een proces van de gemeenschap tegen hem, zijn vermeende rechten af aan de hertog van Alva.

Gesticht als beaterio handhaafde de gemeenschap zich in deze staat tot aan 1570-1571. Dit verklaren de zusters zelf in een rapport van 1572, dat moest dienen als protest tegen de invoering van de clausuur volgens de richtlijnen van Trente. Ze zeggen hierin het volgende: “In de tijd dat het genoemde klooster werd gesticht, ontvingen de zusters ervan alleen het habijt van beatas van de Orde van O.L. Vrouw van de Berg Karmel en droegen een witte sluier; ze legden bij de stichting en later alléén de drie gewone geloften af zonder clausuur te beloven of te onderhouden... ; en omdat de zusters van dit klooster hun professie aflegden en leefden volgens de gewoonten en in het habijt van beatas van genoemde Orde, gingen ze uit en waren gewoon gedurende vele jaren zo uit te gaan om aalmoezen te vragen in het genoemde dorp evenals bij andere mensen: bloedverwanten en familieleden, om te genezen van ziekten en te voorzien in hun noden”.

De oorspronkelijke stichting geschiedde “in nijpende en grote armoede en zonder vast inkomen voor hun onderhoud”. Alle bruidsschatten van de zusters werden besteed “aan de bouw en hervorming van genoemd huis...zodat ze hun bezit niet hebben kunnen vermeederen noch enig bezit verwerven voor de uitbereiding van genoemd klooster”.

Economische armoede was onafscheidelijk als een schaduw verbonden met de Castiliaanse beaterios gedurende het grootste gedeelte van de 16^e eeuw en gaf aanleiding en voorwendsels om niet alleen de actieve clausuur te rechtvaardigen, maar ook de passieve, nl. dat aan meisjes en verwanten werd toegestaan bij de zusters in te wonen. Het is onmogelijk, bij gebrek aan documentatie, de staat van observantie vast te stellen in elk van de bovengenoemde gemeenschappen vanaf hun oorsprong tot aan het midden van de 16^e eeuw. Ons ontbreken bovendien exacte gegevens betreffende de heersende wetgeving.

1.4 De oude constituties

Het enige document waarover we beschikken om de heersende wetgeving in de Spaanse kloosters van de 15^e en 16^e eeuw te leren kennen is het handschrift van de oude constituties dat bewaard wordt in het klooster van de Ongeschoeide zusters Karmelietessen van Sevilla. P. Silverio de Santa Teresa O.C.D. heeft ze gepubliceerd onder de titel “Constituties van het klooster van de Menswording te Avila die werden onderhouden toen daar de H. Teresa van Jesus leefde”. Toch is de herkomst van dit handschrift, geschreven in laatgotische letters tegen het einde van de 15^e of begin van de 16^e eeuw, niet zo duidelijk en de toeschrijving ervan aan het klooster van Avila blijkt twijfelachtig te zijn. Uit de tekst verneemt men inderdaad dat de oude Constituties waren opgesteld voor “een klooster van de Menswording”. Er waren echter al vóór 1515, het jaar waarin de communiteit van Avila een meer volmaakte vorm van kloosterleven aannam, in Spanje drie kloosters met de titel van de Menswording gesticht, nl. die van Valencia (1502), Granada (1508) en Sevilla (1513); de kloosters waarop de oude Constituties betrekking kunnen hebben zijn er dus vier. Overigens zijn er geen aanwijzingen in het handschrift of in de inventaris van het kloosterarchief van de Karmelietessen van Sevilla dat het handschrift afkomstig is uit de Menswording van Avila. Tegen de herkomst uit Avila kan men de onomwonden woorden van de H. met betrekking tot de onderhouding van de clausuur in haar klooster aanvoeren. Terwijl de Heilige meermalen verklaart dat in haar klooster “geen gelofte van clausuur werd afgelegd”², blijkt dat in het klooster van de Menswording waarop de oude Constituties betrekking hebben, de monialen onder straffe van excommunicatie verplicht waren het strenge slot te onderhouden omdat ze de gelofte van clausuur hadden afgelegd. De Heilige zou met al haar lezen van de Constituties³ niet onbekend hebben kunnen zijn met zo’n belangrijk element, want het ging toch over de inhoud van haar professie; zij zou bovendien niet zulke woorden tot verontschuldiging van zichzelf en van haar medezusters hebben gebruikt wat het uitgaan betreft -dat in de Menswording van Avila heel gewoon was en werd beschouwd als gewettigd- als de heersende wetgeving de onderhouding van strenge clausuur had voorgeschreven en wel onder gelofte. De tekst van de oude Constituties beschrijft tot in bijzonderheden een volmaakte reguliere observantie wat betreft de viering van het goddelijk officie, het gemeenschapsleven, het onderhouden van de geloften, het stilzwijgen en het slot. In grote lijnen betreft het een uitwerking en aanpassing van de Constituties van de paters met de drie traditionele delen (Cultus Divinus, Vita Communis en De Officiis).

De tekst van het handschrift van Sevilla vertoont overeenkomst met die van de oude Constituties van de kloosters van Bretagne in Frankrijk, nl. met de tekst van het Boek der statuten en verordeningen van ons klooster van de Orde van O. L. Vrouw van de Berg Karmel.

De tekst van het voorwoord is in beide handschriften precies gelijk van inhoud en vorm, terwijl in beide constituties zélf een gedeeltelijke overeenkomst naar voren komt, hoewel de Franse constituties toevoegingen bevatten die niet voorkomen in de handschriften van Sevilla; dit schijnt erop te wijzen dat dit laatste een oudere en betrouwbaarder tekst weergeeft. Beide handschriften gaan waarschijnlijk terug op eenzelfde bron waarvan we de tekst niet kennen. Al met al kan het handschrift van Sevilla worden beschouwd als een vertaling en bewerking van de oorspronkelijke constituties van de Karmelietessen van Bretagne, en tot op zekere hoogte als een nadere uitwerking van de constituties van de Z. Johannes Soreth.

² Boek van haar Leven Hfdst. 4,6

³ Boek van haar Leven, Hfdst. 35,2

II. DE BEATERIOS EN KLOOSTERS IN HET BEGIN VAN DE HERVORMING

Om de toestand in de zustercommunities te leren kennen kan als uitgangspunt dienen de situatie waarin de paterkloosters zich bevonden.

Gedurende de eerste helft van de 16^e eeuw waren de vier Spaanse provincies uit de slaap van de claustralitas gewekt door het energiek hervormend optreden van generaal Nicolaas Audet (1523-1562). De canonieke visitatie die afgevaardigden van de generaal in 1530 uitvoerden had tot onmiddellijk gevolg de uittocht van veel religieuzen die zich niet wilden onderwerpen aan de richtlijnen van de Observantiebeweging. Na deze grondige uitzuivering kreeg de hervorming vaste voet in de provincie Castilië en tegen de jaren 1500-1557 behoorden er al conventen tot de observantie. Er kwamen ook twee nieuwe stichtingen, nl. te Medina del Campo in 1557 en in Valladolid in 1560. Omtrent 1562 telden de acht conventen in Castilië volgens een benaderende schatting iets meer dan een honderdtal religieuzen. De provincie Aragón telde op dat ogenblik negen conventen; er waren iets meer dan honderd religieuzen. De observantie was er niet in geslaagd zich in alle kloosters ervan te vestigen. Hetzelfde moet men zeggen van de Catalaanse Provincie waar we in 12 kloosters ongeveer 75 religieuzen vinden.

In Andalusië waren de hervormingspogingen van de kant van de door Audet gedelegeerde visitatoren mislukt vanwege interne verdeeldheid. Toch staat vast dat in de loop van de eerste helft van de 16^e eeuw er een aanzienlijke toename van leden was en een voortdurende stichtingsactiviteit, zodat de Provincie in 1562 zestien kloosters had met méér dan 200 religieuzen.

Samen dus bestonden de vier Spaanse provincies uit 45 kloosters met in totaal een 500 kloosterlingen. Ongetwijfeld kon men niet zeggen dat de observantiecrisis overwonnen was toen, na de dood van generaal Audet in december 1562 Maestro fra Giovanni Battista de'Rozzi hem als vicaris-generaal van de Orde opvolgde.

We weten niet of de afgevaardigden van Audet tussenbeide kwamen bij de hervorming van de Spaanse beaterios en zusterkloosters. Evenmin hebben we gegevens om na te gaan in hoever de hervorming van de paters van Castilië zijn weerslag had op de zusterkloosters. De berichten betreffende de tien communities die bestonden toen Moeder Teresa van Jesus haar hervorming begon, zijn schaars. We bezitten alleen fragmentarische gegevens aangaande zeven van de tien bestaande zusterkloosters, die we vnl. kunnen halen uit het onderzoek dat p. Rubeo instelde bij gelegenheid van zijn canonieke visitatie in de jaren 1566-1567. Op grond van deze informatiebron zullen we pogen de concrete situatie te beschrijven in de dagen van de stichting van het klooster van St. Jozef te Avila.

2.1 De karmelietessen van Andalusië

De Andalusische kloosters waarover we gegevens bezitten, zijn die van Antequera, Ecija en Sevilla, terwijl ons elke informatie ontbreekt omtrent de gemeenschappen van Granada, Aracena en Paterna del Campo.

In het klooster van de Menswording van Antequera wonen in juli 1566 ongeveer 15 geproteste zusters.

Naar het getuigenis van de priorin, Doña Antonia de Vera, zijn de monialen bescheiden en gehoorzaam; er heerst vrede in de gemeenschap en het goddelijke officie wordt er op waardige wijze gebeden; bovendien wordt er sinds het concilie van Trente de clausuur strikt onderhouden. Het klooster is helaas in de schulden geraakt; op dat moment zijn de schulden tot 80 dukaten gestegen. De armoede is er de oorzaak van “dat het gemeenschapsleven niet wordt onderhouden zoals het behoort”. En als sommige zusters niet goedschiks naar het koor komen, licht de overste dit als volgt toe: “Zij verontschuldigen zich omdat zij niets van het klooster ontvangen voor hun dagelijks levensonderhoud”; daarom vraagt zij “dat hierin tenminste drie dagen per week wordt voorzien”. Dit detail geeft aan hoe groot de armoede van het klooster van Antequera is.

De invoering van het strenge slot krachtens het decreet van Trente heeft een eind gemaakt aan het uitgaan, dat vóór het concilie in geval van ziekte werd toegestaan, na advies van de dokter en met verlof van de provinciaal.

De gemeenschap staat onder de jurisdictie en leiding van de paters die een klooster in dezelfde stad hebben. De vicaris van de zusters is pater Juan de la Concepción; zijn optreden wordt als partijdig bestempeld door de suppriorin, Doña María de Veladia, maar zonder voorbehoud geprezen door andere zusters. Het verkeer van de paters met de zusters blijft een factor van onrust, aangezien zij het zusterklooster méér dan noodzakelijk is bezoeken. De priorin merkt bij deze gelegenheid op dat het passend zou zijn: dat “aan de paters verboden wordt het klooster te bezoeken, opdat ze geen al te vriendschappelijke betrekkingen zullen hebben”. En Doña María de los Angeles tekent er verzet tegen aan dat zoveel leken en paters het klooster zeer vaak bezoeken, terwijl anderen vertellen “dat de paters komen eten op de kosten van het zusterklooster en misschien ook binnen het slot komen.”

Ook het optreden van de provinciaal, p. Gaspar Nieto, wekt veel kritiek; de suppriorin klaagt zich erover dat bij elke canonieke visitatie de onkosten voor de provinciaal 10 dukaten bedragen en zij beschuldigt hem van partijdigheid.

De zusters van het klooster Los Remedios in Ecija zijn ook echte monialen, aangezien zij de zwarte sluier dragen, de verplichting tot clausuur hebben en het goddelijk officie in het koor zingen. Er heerst vrede en rust in de gemeenschap, verklaren de zusters unaniem en het slot wordt er onderhouden. De priorin, Doña María Ponce de León, vervult haar officie heel goed en zij behandelt de zieken liefdevol. Men houdt het koor met devotie. Er heerst een godsdienstige sfeer. “Iedere dag na de completen wordt de rozenkrans gezamenlijk door alle zusters gebeden en daarna blijven ze mediteren; tenslotte bidden ze de Miserere en de De profundis met oratie”.

De gemeenschap van Ecija heeft een goede naam verzekeren de zusters er. Veel vrienden van het klooster helpen hen in hun behoeften, deelt Leonor de San Alberto mee.

Al met al is de economische toestand van de gemeenschap niet erg bevredigend, gezien het feit dat Ana de San Gabriël verlof vraagt om over te gaan “naar een klooster van de Orde waar men te eten heeft”. Overigens schijnt de priorin particulier bezit te beheren, aangezien Ana de los Angeles vraagt “dat men orde op zaken stelt en dat men het inkomen van de priorin voor het klooster int.” Uit dezelfde bezorgdheid voor de sanering van de economie van het klooster vloeit de volgende opmerking van Florentina Bautista voort: “hier geen monialen zonder bruidsschat aan te nemen”.

Wat het verkeer met de mensen van buiten betreft, zegt María de la Quadra dat het niet juist is aan leken eten te geven aan de poort, tenzij het ouders, broers of zusters, vrienden of weldoeners van de communiteit betreft; eveneens dringt ze er in haar verklaring op aan dat er geen geestelijken en leken komen praten, of het moeten personen zijn die goed doen aan het klooster.

Over de paters die een klooster in Ecija hebben en de geestelijke zorg over hen, reppen de monialen met geen woord. Van generaal Rubeo zelf vernemen we dat de arme monialen door de provinciaal, die gewoonlijk in dezelfde stad resideert, onder bedreigingen bepraat zijn, bij de visitatie géén van de delicten bekend te maken die de provinciaal zelf en zijn broer, p. Baltasar, in het zusterklooster hebben begaan.

Bij het onderzoek in het klooster van de Menswording van Sevilla legden 27 monialen een verklaring af voor de generaal. In de notities van de visitator tekent zich een zekere gespannen toestand onder de zusters af, die overigens geen extreme vormen schijnt aan te nemen. Deze gespannen toestand heeft haar oorzaak in de ongunstige reactie van het overgrote deel van de communiteit op de recente wisseling van overste. Doña Elvira, die gedurende de negen jaar van haar prioraat de sympathie van velen wist te winnen door haar goedig en redelijk optreden, is opgevolgd door Doña Leonor de Gúzman, een energieke vrouw en klaarblijkelijk minder toegeeflijk dan haar voorgangster. De spanning wordt nog aangewakkerd door de aanstaande priorinverkiezing die onder voorzitterschap van de generaal tegen het einde van de visitatie zal worden gehouden.

Het is gemakkelijk te begrijpen dat de zusters onder de spanning van het ogenblik in hun verklaringen de kleuren een beetje te fel schilderen. Daarom hemelen de vriendinnen van de huidige priorin haar persoon en bestuur buitensporig op en vragen verlenging van haar ambtstermijn of drukken hun sympathie voor haar uit, terwijl ze heel duidelijk de gunstige veranderingen naar voren brengen die Doña Leonor de Gúzman tijdens haar bestuur heeft ingevoerd in de observantie van het kloosterleven, vooral wat betreft het onderhouden van het slot. Tegelijkertijd accentueren ze de vrijheid die ze vroeger genoten, toen Doña Elvira priorin was, en bestempelen haar bestuur als een verslapping.

Wat dit betreft is waarschijnlijk zuster Francisca de San Juan nog het dichtst bij de waarheid, wanneer ze ongedwongen en zonder hatelijke toespelingen in haar verklaring zegt: “De vroegere priorin vervulde haar officie goed; het slot werd onderhouden; het is wel waar dat enkele zusters soms uit het klooster naar buiten gingen en dat er vrouwen naar binnen kwamen met verlof van de Ordesoversten, maar toen werd dit toegestaan omdat het conciliedecreet nog niet van kracht was.”

Het gespannen klimaat beïnvloedt ook de verklaringen betreffende het gemeenschapsleven. Degenen die het met de vorige priorin houden en met een zeker heimwee aan het bestuur van Doña Elvira terugdenken, “die haar ambt met liefde heeft uitgeoefend en eten kookte voor de zieken”, betitelen met “ontbreken van rust en vrede” wat in werkelijkheid niet méér is dan een zeker ontbreken van eenheid, zoals Juana de Santa María het signaleert wanneer ze zegt dat “ze zich nu eenmaal niet zo goed aan elkaar aanpassen zoals het behoort”.

Evenmin verdienen geloof de genoemde zusters wanneer zij alle schuld van het gebrek aan de juiste sfeer werpen op de huidige priorin, die door anderen wordt beschouwd als “een eerzaam persoon en een voorstandster van de observantie”, wat natuurlijk niemand loochent. Symptomatisch voor de gemoedsgesteldheid van deze monialen is het vermoeden waaraan ze uiting geven, nl. dat de priorin bezig is om de communiteit onder de gehoorzaamheid van de bisschop te stellen en haar te onttrekken aan de jurisdictie van de Orde.

Er zijn overigens factoren die wederzijds begrip en eensgezindheid bemoeilijken. De voornaamste oorzaak van het gebrek aan eenheid is misschien het onderscheid tussen de sociale klassen. Dit brengen enkele verklaringen met voldoende realisme naar voren. Mater Elvira geeft de visitator de raad “dat het goed zou zijn als de eenvoudigste zusters naar de

voornamen gingen” en Catalina de San Gabriel merkt op “dat men niet moet schermen met papieren van adellijke afkomst, maar dat men nederig moet zijn”. Men constateert ook een zekere wrijving tussen de doña’s en de lekenzusters. Het moet evenwel een niet al te ernstige zaak zijn geweest, aangezien pater Rubeo bij zijn eerste tussenkomst erin slaagt de gemoederen te kalmeren.

De aanwezigheid van de novice Doña Blanca de Guzmán, een nicht van de priorin, wordt unaniem afgekeurd, deze jonge zuster heeft het habijt ontvangen zonder de toestemming van de communiteit en heeft “een dienstmeisje en een slavin bij zich; haar aanmatigende houding als doña veroorzaakt naar het schijnt herhaaldelijk wrijvingen met de anderen en bijgevolg compromitteert zij haar tante, de priorin.

Ondanks de gesignaleerde tekortkomingen is de onderhouding van het kloosterleven in grote lijnen bevredigend. De eredienst, het koorgebed in het bijzonder, worden door allen zonder uitzondering geprezen. De priorin geeft hierin een goed voorbeeld door zeer veel zorg te besteden aan het koor. María de los Angelos verzekert “*onder ede dat men hier in armoede leeft*” en Leonor de Santa María voegt eraan toe dat ze te eten hebben en dat “*allen naar de refter komen*”. Daar worden de levens der heiligen en niet de constituties voorgelezen.” Wij zagen reeds dat de strenge clausuur wordt onderhouden; zuster Leonor de Santa María verklaart dienaangaande dat “als de dokter of andere nodige personen binnenkomen, deze worden begeleid; men leeft ordelijk en het ontvangen van bezoek op de spreekkamer geschiedt met de nodige ingetogenheid.”

Over de geestelijke leiding die vermoedelijk bij de karmelieten berust, verneemt de visitator niets meer dan de verklaring van zuster Leonor de San Bernardo die pater Peña prijst als “een zeer eerbare en goede biechtvader.”

Als een samenvattend oordeel over de toestand van de Andalusische zusterkloosters kan men de waardering aanhalen van generaal Rubeo in eigen persoon, die in zijn verslag van de visitatie schrijft: “In deze provincie (Andalusië) visiteerde de generaal vier kloosters van zusters die allen goede religieuzen bleken te zijn”. Er bestaat inderdaad een godsdienstige sfeer in de Andalusische kloosters. Als nieuwigheid signaleren we de praktijk van de gemeenschappelijke meditatie, die uitdrukkelijk wordt vermeld in de aantekeningen van de generaal van Sevilla. Ofschoon het niet uit geschreven stukken vaststaat lijkt het waarschijnlijk dat die oefening op dat moment ook al is ingevoerd in de overige zusterkloosters van de provincie.

De strikte clausuur overeenkomstig het decreet van Trente blijkt nog van zeer jonge datum te zijn. Over het geheel genomen geven de verklaringen der zusters blijk van een oprecht begrip voor de aanpassing.

De inmenging en het ongelegen bezoek van de kant van de paters aan de zusters wekt een zekere bezorgdheid. Tot deze conclusie over de toestand kwam ook pater Rubeo, wiens decreten op dit punt overeenkwamen met de betreffende verklaringen van de zusters. De generaal verbiedt uitdrukkelijk in zijn visitatie-decreten voor de paters “dat religieuzen kerken en spreekkamers van de monialen bezoeken. En wie daarop betrapt zal worden, zal acht dagen kerkerstraf krijgen; hij zal uit zijn klooster verwijderd worden en voor drie jaar verbannen”. Dit geldt natuurlijk niet voor de biechtvader, de vicaris van de monialen en hen die er zijn heen gestuurd om de H. Mis op te dragen of andere liturgische handelingen te verrichten. Wat de canonieke visitaties betreft staat de generaal er op dat “de provinciaal altijd een socius meeneemt; en de prior van het convent van de stad of het dorp waar een zusterklooster staat, zal daar nooit eten; ook niet in de kerk of sacristie, maar hij zal altijd met spoed zijn opdracht uitvoeren en dan terugkeren naar zijn klooster. De provinciaal zal er speciaal op letten bij zijn visitatie de zusterkloosters niet te belasten, maar hij zal leven op kosten van de paters en zich tevreden stellen met de gewone taxen”.

Wat de rest betreft wordt de provinciaal aangespoord te zorgen dat het slot van de zusters onverwijld wordt onderhouden: “zonder enige verandering in te voeren” en dat de nieuwe richtlijnen van het Concilie aangaande de monialen worden opgevolgd.

Deze decreten komen nog eens de volkomen overeenstemming onderstrepen van de ideeën en verlangens van generaal Rubeo met die welke door de Andalusische zusters naar voren zijn gebracht.

2.2 Het klooster van de Menswording van Valencia

Er is gezegd dat het klooster van de Menswording van Valencia waarschijnlijk dat “klooster met veel strenger slot” was waarheen de H. Teresa dacht over te gaan toen haar buitengewoon geestelijke ervaringen aanleiding waren tot kletspraatjes en zeer vervelende opmerkingen van de vrome mensen van Avila: “Men had haar van dat klooster grote dingen verteld”.⁴ De zusters van de Menswording van Valencia hadden inderdaad een goede naam. De grote aartsbisschop van Valencia, St. Thomas van Villanova, placht te zeggen: “Wat een geur van witte lelies verspreiden de muren van dit huis”. En de eerbiedwaardige mater Tejada, die in 1542 stierf, werd zeer hoog geschat door de H. Luis Bertrán.

Ter bevestiging van de grote afgeslotenheid waarin de zusters van Valencia leefden kan men het decreet betreffende de monialen van het provinciaal kapittel van Aragón van 1561 aanhalen: “dat er een uitdrukkelijk decreet moet worden uitgevaardigd om de clausuur en de privileges van het klooster van de Menswording van Valencia te bewaren en veilig te stellen en er straffen en kerkelijke censuren moeten worden opgelegd opdat er gedurende de tijd van tien jaar alléén vrouwen met een bruidsschat van 1000 of tenminste 750 dukaten –van welke stand of afkomst ze dan ook mogen zijn- tot het kleed van de Orde zullen worden toegelaten. Hierin zal zelfs de provinciaal niet kunnen dispensereren, tenzij misschien wat betreft de dochters van de familie Borja. Eveneens moet men bepalen dat op geen enkele manier en onder geen enkel voorwendsel toestemming mag worden verleend aan vrouwen uit de wereld om blijvend in het klooster te wonen, maar dat men veeleer met alle kracht de inmenging en inwoning van leken moet verhinderen door middel van een beroep op de kerkelijke rechter; aan de provinciaal zal geen volmacht tot dispensatie in deze worden gegeven en het decreet zal van lange duur zijn”.

Uit dit decreet kan men op de eerste plaats opmerken dat het slot op dat ogenblik volledig werd onderhouden en dat er geen leken werden toegelaten. Op de tweede plaats geeft het decreet uiting aan de zorg om het aantal zusters niet te doen toenemen; dit moet men toeschrijven aan de armoede van de communiteit en het gebrek aan ruimte in het klooster. Juist in deze jaren hadden de Karmelietessen van Valencia plannen voor de nieuwe stichting van St. Anna, welke zou worden goedgekeurd op het provinciaal kapittel van 1565 en opnieuw door generaal Rubeo in 1567 “vanwege de veel te kleine ruimte van de Menswording.” Een tweede stichting waarover ze onderhandelden, nl. die te Picaña, kwam niet tot stand. Een tiental jaren later zullen uit de Menswording enige monialen vertrekken om het nieuwe klooster van Oteniente te stichten. Al deze gegevens illustreren de goede staat en de vitaliteit van de communiteit van Valencia in de tweede helft van de 16^e eeuw.

2.3 De beaterios van Piedrahita en Fontiveros

In het klooster van de Moeder Gods te Piedrahita leggen van 12 tot en met 14 februari 1567, 24 zusters een verklaring af ten overstaan van pater Rubeo. Hoewel ze altijd sanctimoniales worden genoemd leggen deze zusters op deze datum nog steeds de professie af als “beatas van O.L. Vrouw van de Berg Karmel”; daarom beschouwen zij zich niet verplicht

⁴ Boek van haar Leven 31,10

tot het onderhouden van de decreten van Trente aangaande het slot. Zoals zoveel zusters met eenvoudige professie of met plechtige professie zonder gelofte van clausuur, menen ze dat ze niet verplicht kunnen worden tot het onderhouden van een vorm van kloosterleven die niet binnen de termen van haar professie valt.

In feite is het kloosterleven zonder slot plechtig goedgekeurd door Paus Leo X in zijn bul Inter Caetera van 20 jan. 1521. En het decreet van Trente dat betrekking heeft op de sanctimoniales schijnt deze bul niet te hebben geannuleerd en legt ook niet de verplichting van clausuur op aan zusters die deze niet in haar professie hebben beloofd. De tussenkomst van Paus Pius V met de Apostolische Constitutie Circa Pastoralis van 29 mei 1566 zal nodig zijn om elke vorm van twijfel weg te nemen en alle zusters met plechtige professie te verplichten tot het onderhouden van het strenge slot, al hebben ze deze niet in de professie beloofd.

Deze pauselijke bepaling schijnt toch niet ter kennis gekomen te zijn van de beatas van Piedrahita acht maanden na de uitvaardiging ervan, en ook pater Rubeo is waarschijnlijk niet op de hoogte van deze strikte interpretatie van het decreet van Trente door de Romeinse Curie.

Zo is het te begrijpen dat de zusters van het Castiliaanse beaterio in februari 1567 verklaren dat “ze geen clausuur hebben beloofd en dat de al te grote armoede haar dwingt buiten het klooster te gaan”, met verlof van de oversten, en dat ze de visitator hiervoor verlof vragen en eveneens dat ze verwanten, weldoeners en dienstmeisjes in het klooster mogen toelaten. Wanneer enkelen vervolgens beweren dat “het slot zonder inbreuk wordt in acht genomen”, willen ze hiermee zeggen dat ze slechts noodgedwongen uitgaan, nl. om van ziekten te genezen en om eten en kleding te zoeken en niet zomaar willekeurig en zonder het nodige verlof van de oversten. In dezelfde geest moet men de woorden van generaal Rubeo verstaan als hij zegt dat in het klooster van Piedrahita “het slot volledig wordt onderhouden”. Toch waren niet allen het eens met deze stand van zaken. Zuster María Bautista drukt het verlangen uit dat “er geen verlof zal worden gegeven om bloedverwanten buiten het klooster te gaan bezoeken”.

De armoede waarmee de beatas hun uitgaan gedeeltelijk rechtvaardigen, is overduidelijk. “We leven eenzaam, maar in grote armoede” getuigt Leonor de Guzmán. En pater Rubeo ondervindt persoonlijk de nijpende nood waarin ze leven: er kan geen gemeenschappelijk geldbeheer worden ingesteld “aangezien de communiteit als zodanig geen inkomsten heeft, maar zij werken in het zweet des aanschijns voor het dagelijkse brood, en hoewel zij iets van haar verwanten ontvangen, is dit niet voldoende om te voorzien in haar behoeften”.

Gewoonlijk leven er 30 á 35 zusters in het beaterio, terwijl er met de inkomsten van het convent slechts 8 onderhouden kunnen worden. Het werk waarmee ze in haar levensonderhoud voorzien is “spinnen en weven, omdat er in de streek een handel in weefgoederen is” maar zo groot is de ellende en zo gering zijn de verdiensten” verklaart een getuige van buiten, “dat met hetgeen ze daarmee verdienen, ze niet in haar onderhoud kunnen voorzien, teméér daar ze al heel druk bezet zijn met het goddelijk officie, want daaraan besteden ze een groot deel van de dag”.

De priorin of overste is doña Francisca de Salazar, mater honoris et jubilaris. Het schijnt dat ze in haar persoon alle officies verenigt, want er is geen subpriorin of procurates. Hoewel enkelen vragen dat hiervoor personen benoemd zullen worden, prijst de meerderheid de persoon en het bestuur van de priorin en vraagt handhaving in haar ambt.

In het onderhouden van het kloosterleven komen enige gebruiken naar voren. Zr. Francisca Muñoz bekent in alle nederigheid: “Het goddelijk officie wordt niet gevierd zoals het eigenlijk behoort, maar zoals het praktisch mogelijk is, de menselijke zwakheid in aanmerking genomen”. Zuster Beatriz Oliva brengt de noodzaak van een tabula officiorum en

een maandelijks schuldkapittel naar voren. Anderen geven uiting aan haar ontevredenheid over het gedrag van de jonge meisjes en dienstmeisjes en een enkele verlangt “dat er helemaal geen meisjes in het klooster zullen zijn.”

De geestelijke verzorging van het beaterio is naar het schijnt in handen van een geestelijke van het dorp. Er wordt geen melding gemaakt van het optreden van de paters. Twee beatas beperken zich er toe haar tevredenheid uit te spreken met de persoon en het optreden van de provinciaal, p. Angel de Salazar. Als men de toekomst van het klooster van Piedrahita wil beoordelen moet men rekening houden met de juridische positie ervan en met de wetgeving voor zusters zonder gelofte van clausuur. De feilen in de organisatie van het kloosterleven die we zojuist signaleerden, zijn waarschijnlijk van institutionele aard. Bijgevolg kan men de beatas niet beschuldigen van overtreding van de wetten die ze bij de professie niet hebben aanvaard. Bovendien geven dezen door dergelijk feilen naar voren te brengen, het verlangen te kennen naar verbetering van deze punten van het reguliere leven. Er is goede wil, en te beoordelen naar de armoedige staat van de communiteit, hebben de zusters een grote offergezindheid. Zo zag het generaal Rubeo die naar aanleiding van zijn visitatie schreef: *“Ongetwijfeld hebben deze zusters de drie religieuze geloften met grote vurigheid op zich genomen; zij leven in grote eerzaamheid, leggen zich met grote nauwgezetheid toe op het vieren van de eredienst en onderhouden het slot volledig”*.

De communiteit van Fontiveros is tamelijk groot: in de maand april 1567 zijn er ongeveer 45 zusters. Uit de zeer korte aantekeningen van p. Rubeo komt een vorm van kloosterleven naar voren die veel gelijkenis vertoont met die van Piedrahita. De verzoeken die de zusters tot de visitor richtten om verlof tot uitgaan te geven, bewijzen dat men zich ook in Fontiveros gedispenseerd achtte van het onderhouden van het decreet van Trente inzake het slot, omdat men de religieuze professie had afgelegd zonder gelofte van clausuur. Het is zeker dat nog op het einde van 16^e eeuw de ongeschoeide Karmelietessen de communiteit van Fontiveros beschouwen als een “klooster van beatas van onze Orde.”

De inwoning van vrouwen en meisjes brengt moeilijkheden mee voor de economie van het convent en ook voor de kloosterlijke sfeer van ingetogenheid; de zusters brengen dit naar voren en vragen dat er iets aan gedaan zal worden.

Naar het schijnt, ontvangen de Karmelietessen van Fontiveros geen geestelijke verzorging van de paters, tenminste niet geregeld, want de superiorin, Catalina Arias vraagt “dat er tenminste twee- of driemaal per jaar eigen biechtvaders van de Orde worden gezonden”. Wat de kloosterlijke observantie betreft, verklaart zij *“dat het goddelijk officie heel goed wordt gebeden...; dat er een gemeenschappelijke geldkast is; zij hebben een procurates, zij maken de inventaris van haar bezittingen op en gebruiken van het geld met verlof van de priorin”*.

2.4 Het klooster van de H. Maria van de Menswording te Avila

Over het klooster van Avila bezitten we een ruime documentatie die ligt vervat in een negentigtal verklaringen afgelegd bij gelegenheid van de visitatie welke p. Rubeo er hield in de tweede helft van februari 1567. Hoewel ze slechts de mening van de helft van de communiteit weergeven -want het totale aantal monialen met zwarte sluier alléén al was op dat ogenblik 144- zijn deze inlichtingen voldoende om een juist beeld te geven van de sfeer die er in de Menswording heerste in de dagen dat Moeder Teresa van Jesus er wegging om het eerste hervormde klooster van St. Jozef te stichten.

Wat het meeste opvalt is de armoede van de communiteit. “Ze hebben geen graan om te eten; om hierin te kunnen voorzien is het huis in de schulden gestoken; de schuld bedraagt meer dan 100 dukaten”. De monialen hebben zich al genoodzaakt gezien een deel van haar grondgebied te verkopen om te kunnen voldoen aan de meest nijpende nood en de schulden te betalen. Nu dreigt het faillissement; de armoede is bedroevend. Men ondervindt er “vele

noden en ziekten”, die bij een volstrekt gebrek aan middelen binnen het klooster geen voldoende verpleging ontvangen. Doña Inés del Peso vraagt “dat er één maaltijd per dag aan de zieken zal worden gegeven, met een rantsoen van een kwart pond vlees”. Het blijkt dat het klooster zelfs niet aan degenen die in goede gezondheid verkeren, in de gemeenschappelijke refter het noodzakelijke kan geven. “Door de grote armoede kan niet alles gemeenschappelijk zijn” verklaart Leonor de Salcedo.

De ernst van de situatie is met levendige kleuren en tot in bijzonderheden uiteengezet in het “verzoek om geldelijke hulp”, dat de rechtsadviseur, Alonso Rodríguez, in naam van de gemeenschap op 12 april 1565 de burgemeester van Avila, de Licentiaat Arriega, aanbiedt. Volgens dit rapport heeft het klooster een inkomen van “1700 fanegas brood, gerst en rogge en 30.00 maravedís in contanten”. Daarvan “worden voor de assistentie van de paters, die in het klooster de sacramenten toedienen en de liturgische plechtigheden verzorgen, 100 fanegas brood uitgegeven en nog eens 150 als salaris voor de zaakwaarnemer, de rentmeester, de dokter, de ezeldrijver, de procureur en andere personen”. Na aftrek van dit alles blijft er weinig over, zodat “ze zich niet hebben kunnen noch kunnen onderhouden en in uiterste nood verkeren; want iedere zuster ontvangt per dag gewoonlijk niet méér dan een half kwartbrood en een kwart pond vlees om te eten en te souperen; de nood is zó groot dat alle inkomsten van een jaar binnen vier maanden op zijn.” Volgens dit rapport van 1565 bedragen de schulden “méér dan 2000 dukaten in contanten; zij zijn er immers méér dan 900 verschuldigd aan rente aan de ekonoom van de kathedraal, Pero Vásquez, 11.000 maravédís per jaar en zij zijn de slagers van de stad méér dan 100.000 maravédís schuldig en aan andere particulieren voor kleinere bedragen méér dan nog eens 500 dukaten.”

Met dat al is de bouw van de kerk nog niet voltooid en dreigt hetgeen klaar is, in te storten.” Deze noodtoestand van de gemeenschap wordt door de monialen toegeschreven aan het al te grote aantal, aan te kleine bruidsschatten en aan bepaalde gebreken in het beheer. Anne del Valle vraagt met aandrang “dat er een grens wordt gesteld aan het aantal monialen en dat de bruidsschatten niet minder dan 400 dukaten zullen bedragen”. Grotere behoedzaamheid bij de toelating van de kandidaten tot het habijt wordt aanbevolen. Sommigen verzekeren dat de bruidsschatten niet voor het eten moeten worden besteed maar dat ze tegen rente moeten worden uitgezet, en dat de kandidaten niet zonder stemming van de gemeenschap moeten worden aangenomen.

Meer in het bijzonder wordt de praktijk afgekeurd om nieuwe zusters aan te nemen uit hoofde van familie- of vriendschapsbetrekkingen. Zéér tekenend zijn de woorden van Juana de Cabría: “Er moeten niet meer kamers worden bijgemaakt, zo verklaart zij, want het klooster is reeds één mierennest; en ook de provinciaal mag hierin niet dispensereren”.

Niet allen die onder het dak van de Menswording wonen zijn religieuzen. Er zijn ook leken; haar aanwezigheid is dikwijls een last voor de gemeenschap. De een of ander hoopt verlichting van “een jaarlijkse rente van Kerkelijke beneficiés” en van “tienden van slagerijen”. Anderen stellen een reorganisatie voor van de kloosterlijke administratie. “Als er één persoon was die de bezittingen van het klooster zou beheren en de uitgaven in handen zou hebben, zou dat beter zijn” meent Doña Mencía del Aguila. Verscheidene zusters zijn dezelfde mening toegedaan en Beatriz Ramón stelt voor “dat de tweede rentmeester wordt ontslagen. Het salaris aan de rentmeester moet op 21 fanegas brood en 12 dukaten worden gesteld.” “Het zou goed zij als er voor de tuin een ongetrouwde jongeman was” zegt Juana de San Jerónimo, “die dan het fruit zou krijgen en de groenten aan het klooster zou geven.”

Anderen denken er ook zo over. María de Salazar daarentegen “wil niet dat men de tuin opgeeft, omdat de arme zusters er soms veldsla, rammenas e.d. halen”. Doña Francisca de Orozco o.a. vraagt dat “de ezeldrijver zijn ontslag krijgt”. En Beatriz Ramón vestigt er de aandacht op dat men -wat betreft de lastdieren- ook moet verrekenen het voer, de tuigage, het loon en het eten van de ezeldrijver, de tijd dat hij vanwege het slechte weer of vanwege ziekte

van de muilezels niet op route kan gaan,” en zij voegt er aan toe: “dat er ongetrouwd dienstpersoneel moet zijn; dat de administrateur en de zaakwaarnemer moeten worden ontslagen; de beneficiaries moeten worden verpacht.” Deze bestedingsbeperking moet ook worden toegepast op de toelage die de priorin altijd van het convent ontvangt. “Men geeft aan de priorin 50 pond gerst en 50 pond olijfolie; de gerst kost 20 realen en de olie 24 maravedis per halve liter”, maar “een vierde deel van beide zou voldoende zijn”; verder “mag het rantsoen van de priorin verdubbeld worden, maar niet meer...”

De onderscheiden oplossingen die de zusters aan de hand doen verraden een oprechte bezorgdheid om uit de economische stagnatie te geraken waarin ze zich bevinden; ze zijn echter niet afdoende. De verstoring van de balans blijkt te groot te zijn. Het huis heeft inkomsten en middelen om de zusters slechts gedurende een derde deel van het jaar te onderhouden; dat betekent dat het aantal zusters maximaal 65 zou kunnen bedragen. Dit zegt genoeg!

Wanneer er niet op de juiste manier in de persoonlijke behoeften wordt voorzien vanwege de ontoereikendheid van de communiteit, voelt het individu zich gedwongen zelf het initiatief te nemen en zoekt de middelen van bestaan buiten de kloostergemeenschap. De honger is gewoonlijk een slechte raadgeefster voor het gemeenschapsleven. Zo zien we in het klooster van de Menswording een twintig zusters verlof vragen aan generaal Rubeo om te beschikken over rente, of aalmoezen en geld te behouden. Het gaat hier om reeds bestaande praktijken die de zusters ter geruststelling van hun geweten aan de goedkeuring van de Pauselijke visitator voorleggen. Uit de aantekeningen van de generaal kan men ook opmaken dat in de Menswording de cellen worden gekocht en verkocht en dat de een of ander haar goederen vermaakt aan bloedverwanten. Het is overduidelijk dat een dergelijke inbreuk op het gemeenschapsleven zijn weerslag moet hebben op de toestand van de conventseconomie.

De uiterste nood is er de oorzaak van dat de zusters economisch onafhankelijk zijn van de buitenwereld. Door de honger gedwongen gaan zij dikwijls het klooster uit om verlichting te zoeken bij haar familie, met verlof van de Ordesoversten en met name van de vicaris-biechtvader. Er was een ogenblik -in de jaren 1560-1565- waarop vanwege de nijpende armoede méér dan 50 zusters buiten het klooster verbleven, in het huis van verwanten en weldoeners.

Ook bij gelegenheid van de visitatie van pater Rubeo vragen diverse zusters verlof om met deze bedoelingen te mogen uitgaan, met als argument redenen van nood of ziekte. Anderen vragen de generaal toestemming om haar moeder, tante of zussen in het klooster toe te laten, hetzij voor een kort bezoek, hetzij om er een tijdje hun intrek te nemen; ook dezen verwachten blijkbaar van dit gezelschap verlichting van hun noden en ziekten.

Een paar geven redenen van andere aard. Ana Nuñez Vela de Avila vraagt verlof om uit te gaan “in geval van overlijden van haar verwanten” en anderen om in de kloosters van Santa Clara en Santa Catalina verwanten op te zoeken.

Deze vrijheid van uitgaan en binnenkomen wordt door allen als een wettige zaak beschouwd. Inderdaad zijn de zusters van de Menswording niet krachtens hun eigen wetgeving verplicht het strikte slot te onderhouden. Wij zagen reeds dat de H. Teresa als ze haar eigen uitgaan en dat van haar medezusters verontschuldigt, uitdrukkelijk zegt dat “ze geen strengere verplichtingen hadden omdat men geen gelofte van clausuur aflegde”.⁵ In dit opzicht lijkt het kloosterleven van de Karmelietessen van Avila veel op wat we zagen in de beaterios van Piedrahita en Fontiveros. Als religieuzen met plechtige professie -want ze dragen de zwarte sluier- maar zonder gelofte van clausuur, beschouwden ze zich niet verplicht tot het onderhouden van het decreet van Trente dat streng slot voorschreef. En wanneer in Avila enkele zusters bij de visitatie van 1576 beweren dat het slot wordt onderhouden, willen

⁵ Boek van haar Leven, hfst. 4,6 en 7,5

ze daarmee -evenals haar medezusters van Piedrahita- te kennen geven, dat ze niet uitgaan zonder verlof van de oversten en slechts om noodzakelijke redenen.

Toch zijn niet allen het eens met deze stand van zaken en enkelen maken het verlangen kenbaar dat er een strenger slot wordt ingevoerd. Ook Doña Antonia del Aguila doelt waarschijnlijk op het onderhouden van het slot wanneer zij er op aandringt dat “de decreten van het concilie moeten worden opgevolgd”.

Volgens de getuigenis van de H. Teresa, die zichzelf beschouwde als iemand die heel veel gebruik maakte van de vrijheid om uit te gaan,⁶ behoorde het klooster van de Menswording niet tot de kloosters “waar het in- en uitgaan het meest werd gepraktiseerd”.⁷ En als zij de oorzaak en de omstandigheden van dit uitgaan aangeeft, preciseert ze: “vanwege de grote nood waarin zij verkeerden, waren de zusters dikwijls buiten het slot op plaatsen waar wij in alle eenzaamheid konden verblijven”.⁸

Ook het veelvuldig bezoek op de spreekkamers “een zo algemeen gebruik... in vele kloosters”⁹ volgens de heilige zelf, moet voor het grootste deel in verband worden gebracht met de toestand van armoede waarin de communiteit zich bevindt. De katholieke koning in eigen persoon maakte in zijn tweede instructie voor de Provinciale Concilies van 1565 aanmerkingen op de al te strenge maatregelen van Trente die het bezoek van verwanten aan de zusterkloosters zeer sterk inperkten en hij wees op het verlies van veel aalmoezen als een noodzakelijk gevolg van dergelijke maatregelen. In het klooster van de Menswording met zijn 200 zusters- voor het grootste deel uit de stad Avila zelf en de omgeving afkomstig- moesten de bezoekers wel zeer groot in aantal zijn.

Toch protesteren verschillende religieuzen bij gelegenheid van de canonieke visitatie van 1567 tegen deze gewoonte, wijzen generaal Rubeo op de bezwaarlijke gevolgen en vragen hem hierin verbetering aan te brengen. Volgens María de Cueva “moeten de voortdurende bezoeken van leken en anderen worden afgeschaft om geen tijd te verliezen die voor de dienst van God is bestemd”. En María Ruiz merkt op dat “bij de talrijke bezoeken de zusters van het koor worden gehaald, hetgeen grote onrust en mistroostigheid teweeg brengt.

Isabel López en Maria de Castro verlangen ook dat “aan de zo veelvuldige bezoeken paal en perk wordt gesteld”, en Doña Francisca de Orozco stelt voor “dat het bezoek slechts om de veertien dagen zal plaats hebben.” Van haar kant dringt Doña Juana del Aguila erop aan “dat de priorin niet zo gemakkelijk verlof zal geven”. En María Suarez merkt op dat “de kosteres zich niet moet aanmatigen dit te geven zonder toestemming van de priorin en dat de priorin het aan niemand moet geven, tenzij aan gewichtige personen en niet tijdens het koorgebed en dat men zich niet uit de biechtstoel moet verwijderen om bezoekers te woord te staan, maar dat op een andere wijze hierin moet worden voorzien”.

Niet alleen de frequentie van de bezoeken, maar ook de kwaliteit van de bezoekers roept reactie op bij de zusters. De portierster Ana de San Juan zegt “dat de paters steeds meer op bezoek komen en dikwijls lang blijven praten; dat is niet goed.” Vooral de zgn. vrienden die actief deelnemen aan de partijdigheden onder de zusters, wekken een zekere bezorgdheid. “Laten die ‘vrienden’ maar wegblijven”, zegt Beatriz de Bracamonte. En Jéronima de la Cruz merkt op “dat er geen vrienden en geen partijdigheden moeten zijn”. María Ruiz tenslotte “neemt aanstoot aan het bezoek van enige kwajongens die nog weldoeners noch verwanten zijn”.

Hand in hand met deze laakbare bezoeken gaan andere misbruiken, waarop de H. Teresa nog toespelingen maakt; gesprekken of mededelingen door vensters, deuren en

⁶ Boek van haar Leven, 32,12

⁷ Ibidem 7,5

⁸ Boek van haar Leven, 32,12

⁹ ibidem. 7,10

afgezonderde hoekjes of plaatsen en op ongelegen tijden.¹⁰ Verscheidene zusters dringen er op aan dat er beter op de ramen en de sacristie gelet zal worden, en dat de vensters met gepunte tralies worden beveiligd, vooral de lagere die uitzicht geven op de stad. Met veel aandrang, hem zelfs in geweten verplichtend, eisen enigen bij pater Rubeo dat de deur van de sacristie gesloten moet worden.

Het klooster van de Menswording was, zoals we reeds gezegd hebben, een plaats geworden waar de meisjes uit de adellijke families van Avila zich graag uit de wereld terugtrokken. In de aantekeningen van generaal Rubeo zien we de namen passeren van de voorname adel: del Aguila, Bracamonte, Bullón, Briceño, Cepeda, Contreras, Cueva, Guillamás, Henao, Nuñez Vela, Orozco, Pantoja, Peso, Quesada, Ramón, Sarmiento, Tapia, Tamayo, Valderrábano, Valdevielso, en Zuñiga. Deze Doña's wier bruidsschat een ruime kamer, een halletje, een keukentje en een zitkamer waard was, konden zich de weelde veroorloven om in haar gezelschap verwanten en vriendinnen toe te laten. Een zekere discriminatie tussen de doña's en degenen die op de gemeenschappelijke slaapzaal slapen ligt voor de hand. De aanmatigheden van sommige dames kan men weerspiegeld zien in het personeel waarover zij beschikken of willen beschikken. Een veertiental monialen vraagt generaal Rubeo verlof om dienstponeel te houden. Sommigen voeren ziekte aan, anderen vragen om hulp zonder meer om de kamers te vegen en schoon te maken. En Doña Aldonza de Valderrábano vraagt haar negerinnetje te mogen houden.

Diverse monialen daarentegen brengen de bezwaren naar voren die verbonden zijn aan het houden van meisjes en werksters in deze vorm. Portierster Ana de San Juan keurt de aanwezigheid van de meisjes op de slaapzaal af en haar voortdurend uitgaan, erbij opmerkend dat “de priorin heeft bepaald dat ze slechts éénmaal per dag mogen uitgaan en hieraan houdt men zich niet”.

Een ander probleem van het klooster van de Menswording dat voortkomt uit het uitzonderlijke aantal, is dat van de geestelijke leiding. Behalve de paters van de Karmel komen van de stad meer dan twaalf biechtvaders naar het klooster in het dal van Ajates, voor het grootste deel wereldheren. Men onderkent duidelijk een dubbele stroming. Er zijn vastbesloten exclusivisten die in de biechtstoel slechts paters van de Karmel willen zien. Aldus Doña María de Vergas en Doña Constancia Bullón, wier verklaringen door pater Rubeo met de volgende kanttekening worden genoteerd: deze twee willen geen wereldheren en zijn geporteerd voor de Karmelieten.” Ook Catalina de Velasco “vindt het niet juist te biechten bij wereldheren”, en Doña Beatriz Nuñez Vela van Avila dringt er op aan dat “de wereldheren geen biecht mogen horen omdat het een schande voor de Orde is”. Toch vraagt een meerderheid biechtvaders van buiten de Orde. Tegen acht monialen die “bij onze paters” willen biechten zijn er een dertig die vragen te kunnen biechten bij wereldgeestelijken of paters van een andere Orde. Onder de twaalf biechtvaders die met name worden genoemd, komen voor de Dominicaan p. García de Toledo, de wereldheer Gonzalo de Aranda en Julián de Avila: allemaal nauwe medewerkers van Moeder Teresa van Jesus.

De naamlijst van de biechtvaders kan, tezamen met de talrijke verzoeken dat de wereldheren “mogen aanblijven” en “dat ze mogen biechten bij de wereldheren” een idee geven van de onderlinge discussies der zusters betreffende de biechtvaders. Tekenend is ook de genegenheid van sommigen en de afkeer van anderen t.o.v. de predikanten die de preekstoel van de Menswording bestijgen. De Jezuïeten zijn niet erg gewild bij de nogal gevoelige zusters. “Laten de Jezuïeten hier niet preken”, zegt Doña Beatriz Nuñez Vela de Avila, “want als de zusters iets op het hart hebben, vertellen ze dat aan hen en zij beginnen erover op de preekstoel.” Toch zijn ook hierover de meningen erg verdeeld. Doña Antonia del Aguila wenst dat “de paters van de Sociëteit van Jesus komen” en anderen vragen zonder

¹⁰ Boek van haar Leven 7,4

meer “dat er een predikant wordt gegeven” en dat “ze alle predikanten die zich aanbieden moeten laten preken”.

Ongetwijfeld wordt het gaan van de zusters naar de biechtvaders van buiten de Orde en hun veelzijdige genegenheid voor predikanten, gedeeltelijk verklaarbaar omdat de paters van de Karmel hen, naar het schijnt niet te kunnen verzorgen zoals het behoort. Doña Francesca de Orozco van haar kant, beschuldigt de paters van gebrek aan voorbereiding en merkt op dat het passend zal zijn “dat onze paters geestelijke boeken lezen”. Tegelijkertijd keurt ze hun manier van omgaan met haar af, terwijl ze uitdrukkelijk verklaart dat “ze geen bijzondere vriendschappen mogen hebben.” Het optreden van de subprior van de Karmel van Avila, pater Luis de San Pedro, wordt uitdrukkelijk gelaakt. Catalina de Velasco “vertelt niet veel goeds van hem” en Doña Beatriz Nuñez Vela de Avila verklaart “dat de supprior de Orde tot schande is”. De provinciaal van Castilië, pater Angel de Salazar, wordt geprezen als “een heel goed religieus” door de oude zusters, terwijl enkelen bezwaar maken tegen zijn interventies in het bestuur van het huis.

Ondanks de ongunstige factoren, zoals het uitzonderlijke aantal, het bijwonen van religieuzen en leken, en bovenal de ontzettend grote nood, leeft er in de Menswording een tamelijk grote groep van vurige religieuzen, die tot voor kort de stimulerende invloed ondergingen van Doña Teresa de Ahumada. Pater Pedro Ibañez schrijft in zijn bekend Dictamen over de persoon van Moeder Teresa van Jesus, geschreven in de jaren 1559-1560, dat zij door haar voorbeeld en inspiratie veel ertoe heeft bijgedragen “dat meer dan veertig zusters in hun huis een hoge graad van inwendig leven hebben bereikt.”

Ook de aantekeningen van p. Rubeo leggen hiervan getuigenis af. Na de verklaring van de eersten, die oprecht getuigen dat er in de communiteit “vrede in eerzaamheid en gehoorzaamheid heerst”, volgen andere meer gedetailleerde en overtuigende verklaringen die meer direct dit streven naar deugd naar voren brengen. Doña Ana Cimbrón zegt “dat er tussen de monialen vrede en eensgezindheid heerst; ingetogenheid en geest van gebeden er zijn veel goede religieuzen.” En Doña Juana del Aguila verklaart: “Hier wordt God met volledige overgave gediend en men leeft godsdienstig in vrede en eerzaamheid”. Mencía de Alva zegt: “dat er hier grote devotie, boetvaardigheid liefde en goedheid is; men gaat dikwijls biechten en communiceren en er wordt eerbiedig koor gehouden”. En Catalina Valdevielso getuigt: “dat men het koor met veel devotie en godsdienstigheid houdt. Hier is vrede en eerzaam gedrag...; er zijn veel goede dingen”. María de Cueva verklaart: “dat het goddelijk officie goed wordt gebeden, de zusters zijn zeer ingetogen, ze communiceren dikwijls.” En María de Salazar “dat er in dit convent veel godsdienstigheid is en dat men dikwijls biecht.” De kosteres, Isabel de Guznán, verzekert dat “het goddelijk officie heel goed wordt geciteerd en men beoefent strenge onthouding om ascetische motieven, en de een of ander gaat hierin zelfs te ver.”

De voortdurende reactie ten gunste van de Observantie waarvan de verklaringen van de monialen aangaande de voortdurende bezoeken, de clausuur, en de geest van ingetogenheid getuigen, is weer een bevestiging van de goede religieuze geest welke er in de Menswording heerst. María de San Paulo drukt waarschijnlijk het oprecht verlangen van veel medezusters uit wanneer zij er bij generaal Rubeo op aandringt “dat de constituties zonder verslapping worden onderhouden.”

Ook de H. Teresa schrijft dat in haar klooster van de Menswording “zovelen de Heer werkelijk met grote volmaaktheid dienen”.¹¹ En voor haar eerste stichtingen zal zij juist uit het klooster waar zij haar professie heeft afgelegd, 34 monialen kunnen rekruteren, waarvan er 22 bij de Ongeschoeiden bleven, terwijl de overige om gezondheidsredenen naar hun oude kloosters terugkeerden. Herhaalde malen toonde de Heilige grote genegenheid en oprechte

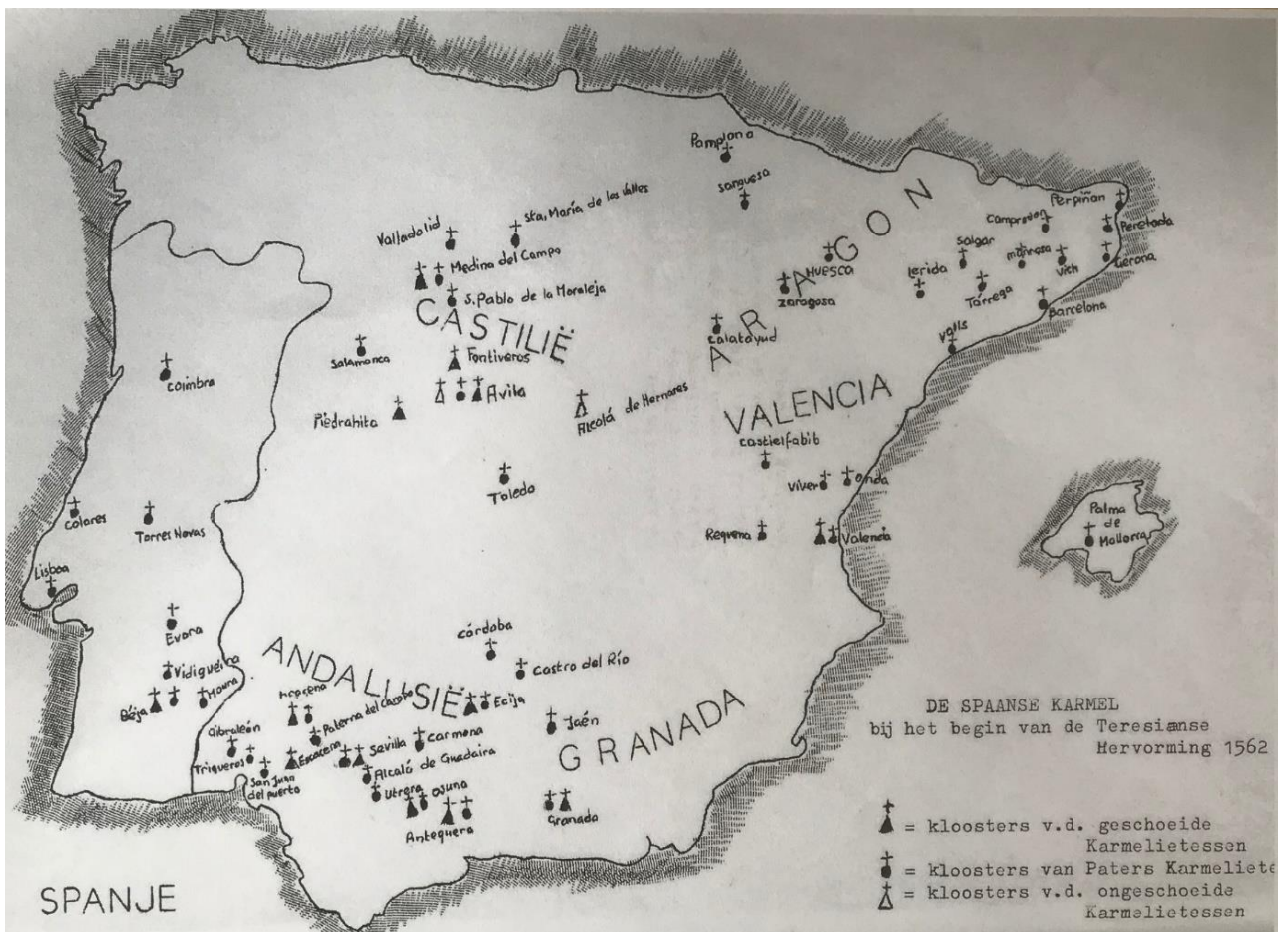
¹¹ Boek van haar Leven, hfst. 5

achting voor dat huis, en wanneer men er over klaagde dat ze veel monialen weghaalde, antwoordde zij: “Er blijven er meer dan 40 die een Orde zouden kunnen stichten.”

Als de gebreken en bepaalde misbruiken gedeeltelijk vergeeflijk waren vanwege de gewoonte en het sociaal en godsdienstig milieu, dan zou men gemakkelijk de monialen van de Menswording kunnen verontschuldigen, en des te meer daar het grootste deel van de tekorten te wijten waren aan uitwendige oorzaken.

We kennen de decreten van de visitatie van p. Rubeo niet; slechts één dat misschien het meest doeltreffende was, nl. het strenge verbod nog meer monialen aan te nemen. Deze maatregel had natuurlijk nog niet onmiddellijk effect. Een half jaar na de visitatie van de generaal is de treurige economische toestand nog steeds ongewijzigd. Ook dan is er in de gemeenschap nog geen enkele maatregel getroffen inzake de gemeenschappelijke refter; men gaat gebukt onder de schulden en er is niemand die hen helpt”. Van de andere kant zal het verbod om nieuwe zusters aan te nemen tezamen met het verlot dat p. Rubeo aan Moeder Teresa van Jesus verleende om voor haar stichtingen van Ongeschoeide zusters monialen van de Menswording mee te nemen, een verlichting ten gevolge hebben. In de volgende 25 jaar zal het aantal monialen met de zwarte sluier tot de helft worden gereduceerd, nl. van 144 in februari 1567 tot 69 in augustus 1594.

Voorlopig zal de situatie evenwel min of meer gelijk blijven en wel totdat in oktober 1571 Moeder Teresa van Jesus het prioraat van de Menswording aanvaardt en p. Johannes van het Kruis op haar verzoek de geestelijke leiding op zich neemt. De vereende actie van deze beide uitzonderlijke figuren zal een geestelijke vernieuwing van de gemeenschap als zodanig inleiden.



CONCLUSIE

Uit de wordingsgeschiedenis van de Spaanse zusterkloosters blijkt op de eerste plaats dat het merendeel van de tien gemeenschappen die bestonden bij het begin van de Teresiaanse Hervorming, als beaterio was gesticht, met uitzondering misschien van het klooster van de Menswording te Valencia en van enkele kloosters in Andalusië, zoals dat van Aracena. In de loop van de 16^e eeuw vond er in de Andalusische kloosters een zekere ontwikkeling plaats, zodat in de jaren van p. Rubeo's visitaties (1566-1567) de gemeenschappen van Sevilla, Ecija en Antequera, en waarschijnlijk ook de overige, kloosters met strikte clausuur schijnen te zijn. Hun onmiddellijke aanpassing aan het decreet van Trente omtrent het slot, wijst erop dat de Andalusische Karmelietessen al vóór het concilie echte monialen waren.

De Castiliaanse gemeenschappen daarentegen ontwikkelen zich niet op zo'n uitgesproken wijze. De Karmelietessen van Piedrahita, en naar alle waarschijnlijkheid ook die van Fontiveros, blijven professie afleggen als "beata van O.L. Vrouw van de Berg Karmel" tot aan het jaar 1571, waarin zij krachtens de bepalingen van Paus Pius V de zwarte sluier en de strikte clausuur aanvaarden. De zusters van de Menswording van Avila, die oorspronkelijk ook als gemeenschap van beatas was gesticht, hebben in het begin van de 16^e eeuw een vorm van meer volmaakt kloosterleven aangenomen; ze dragen de zwarte sluier en onderhouden een zekere clausuur; toch beloven zij bij haar professie geen streng slot. Men moet haar dus beschouwen als zusters met plechtige professie zonder de gelofte van clausuur.

Deze juridische status van de Andalusische en Castiliaanse gemeenschappen moet het uitgangspunt zijn bij een beoordeling van de concrete vorm van kloosterleven die we daar tegenkomen bij het begin van de Teresiaanse Hervorming.

Wat de oorspronkelijke organisatie van de Spaanse gemeenschappen betreft blijken van de grootste betekenis te zijn de historische omstandigheden die verschillend waren van die waarin de eerste zusterkloosters van boven de Pyreneeën zich ontwikkelden. In Frankrijk, Duitsland en de Nederlanden vestigen de gemeenschappen zich vanaf hun ontstaan onder de persoonlijke leiding van de zalige Johannes Soreth, als kloosters met strikte clausuur en aanvaarden een vorm van volledig gemeenschapsleven, rechtstreeks geïnspireerd door de Observantiebeweging der paters en de daarmee overeenkomende wetgeving. De zusterkloosters benoorden de Pyreneeën richten zich allemaal uniform naar het patroon van de constituties van de zalige Johannes Soreth en zijn het historisch en geestelijk verlengstuk van de Observantie-beweging.

In Spanje daarentegen, waar de Observantie-beweging pas invloed begint te krijgen tegen het midden van de 16^e eeuw, geschiedde de organisatie en de eerste ontwikkeling van de zusterkloosters in de historische omstandigheden van de claustralitas. Deze stand van zaken had zijn gevolgen voor de heterogene ontwikkeling van deze gemeenschappen; er bestond geen uniforme wetgeving.

Toch kan men de toestand die we in de Spaanse beaterios en kloosters aantreffen bij het begin van de Teresiaanse Hervorming als redelijk en in enkele gevallen zelfs als bevredigend kwalificeren. Wat de organisatie van het kloosterleven betreft zijn de Andalusische Karmelietessen er beter aan toe dan hun zusters van Castilië. De gebreken die bij de canonieke visitatie van p. Rubeo zijn gesignaleerd, zijn niet ernstig en moeten vnl. worden toegeschreven aan uitwendige factoren, waarvan -in Andalusië meer dan in Castilië naar het schijnt- de gebrekkige leiding en de ongelegen inmenging van de kant van de paters vooral moeten worden genoemd. In alle gemeenschappen is duidelijk een eerlijke reactie ten gunste van de Observantie aanwezig; terzelfder tijd ontbreekt helaas de stuwkracht en de helpende leiding van de kant van de oversten.

Onder alle Spaanse gemeenschappen nemen het klooster van Valencia en het convent van de Menswording van Avila een aparte plaats in. Binnen het eerste klooster treffen we een goede inwendige organisatie aan, die is veilig gesteld door het passend en energiek beleid van de Ordesoversten. Een aanzienlijke stichtingsactiviteit is het teken van de geestelijke activiteit ervan. Het klooster van Avila daarentegen valt op door het onevenredig aantal monialen en de uitzonderlijke nood waarin het verkeert: factoren die een onvermijdelijke weerslag hebben op het geregelde kloosterleven van de gemeenschap. De Karmelietessen van de Menswording zijn geen echte monialen in de huidige kerkrechtelijke zin van het woord, maar zusters met plechtige professie zonder gelofte van clausuur, en in overeenstemming met deze juridische status moet men de concrete vorm van kloosterleven beoordelen die we er aantreffen bij het begin van de Teresiaanse Hervorming. De z.g. Oude Constituties, die in het handschrift van Sevilla bewaard worden en gepubliceerd zijn onder de titel Constituties van het klooster van de Menswording van Avila die daar werden onderhouden toen de H. Teresa van Jesus er leefde, kunnen niet als zodanig gekwalificeerd worden. Het beeld van het kloosterleven van de Menswording zoals het naar voren komt in de visitatie van p. Rubeo van 1567, is verhelderend voor de waardering van de nieuwe vorm van Karmelietessenleven die Moeder Teresa invoerde in haar hervormd klooster van St. Jozef. Deze nieuwe levensvorm heeft ze niet bestudeerd in de boeken, maar in haar eigen ziel. Zij was de rijpe vrucht van haar ervaringen en de les van 27 jaar kloosterleven in de Menswording. Toen het ogenblik was gekomen om haar idealen ten uitvoer te brengen liet zij zich door deze ervaringen leiden en de sfeer van de Menswording vond zijn weerslag in haar stichtingswerk.

Omdat zij weet “wat het zeggen wil als vele vrouwspersonen onder een dak leven”¹² besluit zij het getal van haar Ongeschoeiden op dertien vast te stellen¹³. “Waar er slechts weinigen zijn” denkt zij, “heerst er meer eensgezindheid en rust”.¹⁴ Ook de bezorgdheid voor een gezond evenwicht van de kloostereconomie doet haar kiezen voor een beperkte gemeenschap; “daarom moet hun aantal niet meer dan dertien wezen”, verklaart zij, “want ik heb velen hun mening gevraagd over dit punt en ben daardoor tot het inzicht gekomen dat dit het beste is; ook heeft de ondervinding mij geleerd dat er om de geest die er heerst te bewaren, en zonder te bedelen van aalmoezen te kunnen leven, niet meer moeten zijn.”¹⁵

Moeder Teresa breekt met de gewoonte om te eisen dat haar kandidaten een bruidsschat meenemen: bezit de candidate geen vermogen om aan het klooster als aalmoes te geven, dan moet men haar om deze reden niet weigeren”.¹⁶ En vervolgens merkt zij op: “men zorge er vooral voor zich niet door eigen belang te laten leiden, want langzaam kan de hebzucht in die mate binnensluipen dat men meer op de aalmoes dan op deugd en geschiktheid van de persoon let...”.¹⁷ In “De Weg der Volmaaktheid” waarschuwt zij haar monialen tegen misbruik van haar tijd waarvan zij voorbeelden in de Menswording heeft moeten zien. “Men moet er bijzonder op letten” schrijft zij, met welke bedoeling iemand in het klooster komt en of het niet alleen is, zoals met velen, om in haar tijdelijk onderhoud te voorzien.”¹⁸

Een opmerkelijke nieuwigheid is de absolute gelijkheid en de geest van eensgezindheid die de Heilige onder haar Ongeschoeide zusters invoert. Allen zonder onderscheid moeten meedoen aan de huiselijke bezigheden en de “lijst van degenen die het

¹² Brief 47

¹³ Boek van haar Leven 36, 31 en Weg der Volmaaktheid 4,5

¹⁴ Boek der Kloosterstichtingen 2,1

¹⁵ Boek van haar Leven 36,31

¹⁶ Constituties, 5,2

¹⁷ Ibidem

¹⁸ Weg der Volmaaktheid, hfst. 14

huis moeten vegen, moet beginnen met Moeder Priorin.”¹⁹ En “nooit mag men de priorin of een der andere zusters met ‘Mevrouw’ aanspreken.”²⁰ “In De Weg der Volmaaktheid” wijdt zij een heel hoofdstuk (althans in het handschrift van El Escorial = Keulemans 27, 3 e.v.) aan de waarheid: “Hoe belangrijk het is, dat zij die waarlijk dochters van God willen zijn, zich niet beroemen op hun afkomst”.

Wat de clausuur betreft is haar houding heel uitgesproken. Haar monialen zullen leven “in een zéér streng slot dat zij nooit mogen verlaten, waar zij slechts gesluierd voor de tralies bezoek mogen ontvangen”.²¹ En aangaande de bezoeken benadrukt zij zeer “dat het van groot belang is dat zij die ons bezoeken, met enig voordeel en niet met tijdverlies heengaan en dat ook ons er enige verdiensten van bijblijven”.²²

De bezwaren verbonden aan de inwoning van leken, heeft zij zelf gezien en ondervonden. Toen men haar in 1571 tot priorin van de Menswording benoemde “stuurde zij vanuit St Jozef bericht dat zij haar officie niet zou aanvaarden als men niet eerst de vele leken die er woonden zou wegsturen”. Zij snoeit krachtig de verdachte bezoeken. Beroemd werd het geval van een galant die zij wegstuurde “onder bedreiging dat, als hij zich durfde te laten zien op de drempel van de Menswording, zij hem bij de koning zou aanklagen, wat hem het hoofd zou kosten”.

Zeer beslist verzet de Heilige zich tegen het traditionele officie van de vicaris-biechtvader, die zich nogal eens mengde in zaken betreffende de kloostertucht, verloven en dispensaties verleende, etc. “Er mag nooit een vicaris zijn”, zo eist zij, “die kan beslissen over het in- en uitgaan van de zusters; evenmin kan dit de biechtvader. Zij hebben te waken over het decorum van het huis en over de in- en uitwendige sfeer van ingetogenheid van het klooster, maar wanneer men in iets tekort schiet, moeten zij dit de overste onder wie het klooster staat, meedelen, en niet zelf als overste optreden.”²³ Veel later, wanneer zij p. Gracián haar raadgevingen voor de opstelling van de Constituties stuurt, schrijft zij: “Ook worde eens en voor al vastgesteld dat de biechtvaders der zusters niet tevens vicaris mogen wezen; ik hecht hieraan heel veel waarde.” En zij licht dit nader toe: “Ik bid u, vertrouw in dit opzicht op mij, want toen St. Jozef werd gesticht, heeft men hier ten zeerste op gelet, en juist door dit te vermijden is een van de redenen geweest waarom anderen met mij van oordeel waren dat het huis aan de jurisdictie van de bisschop moest onderworpen worden. Er zijn serieuze bezwaren aan te geven. Ik weet het bij ondervinding en één ervan is mij al voldoende: ik heb moeten ervaren dat wanneer de vicaris in één zuster valt, dan kan de priorin niet verhinderen dat hij met haar spreekt zolang als hij wil, omdat hij haar overste is. En daaruit komen duizend ongelukken voort.”²⁴

Haar woorden worden verschrikkelijk hard wanneer ze dit punt benadrukt. “Geheel ons bestaan in de toekomst hangt er van af”, zo besluit zij “dat aan eventuele valse vrienden elke gelegenheid wordt ontnomen de geest van Christus’ bruiden te doden.... Hierin en ook daarin dat men te veel zusters in onze kloosters zal aannemen, zie ik een constant gevaar voor onze Orde en een aanleiding tot groot onheil”.²⁵

Dit beknopt overzicht is voldoende om te zien hoe de Heilige haar ervaringen wist te benutten. Het is echter niet meer dan billijk op te merken: dat dezelfde feiten die we zojuist signaleerden als motieven voor de reactie van de Heilige, ook door de zusters van de Menswording bij de visitatie van 1567 met afkeuring naar voren worden gebracht; dat vormt

¹⁹ Constituties, hfst. 5

²⁰ Ibidem, hfst. 6

²¹ Brief 2

²² Constituties, hfst. 3

²³ Weg der Volmaaktheid 5,4

²⁴ Brief 253

²⁵ Ibidem

weer een nieuwe bekrachtiging van het feit dat veel zusters het volledig met de Heilige eens zijn in haar houding van reactie en hervorming.

We moeten nu nog aangeven welke de weerslag in positieve zin van de sfeer van de Menswording op het ontstaan en de ontwikkeling van de hervorming is geweest. Tot dusverre is er veel geschreven over hetgeen de Orde aan de H.Teresa heeft te danken, maar men heeft nog nooit naar voren gebracht wat de Heilige aan de Orde dankt, en meer in het bijzonder aan haar klooster van de Menswording. In feite doet zich het werk van Teresa aan ons voor als het historische, juridische en geestelijke verlengstuk van de Orde van Karmel. Titel, habijt en Regel ontvangt ze dáárvan in zijn oorspronkelijke zuiverheid. De generaal van de Orde, p. Giovanbattista, de' Rossi, aan wie de Heilige in april 1567 op plechtige wijze haar gelofte van gehoorzaamheid-tot-de-dood hernieuwde, aanvaardde het werk van Teresa met oprecht enthousiasme en zond zijn figlia (dochter) uit ter verovering van de levensruimte welke die eerste stichting verdiende te verkrijgen.

Wat de sfeer van de Menswording betreft, moet men opmerken dat Teresa zich daar voedde met het geestelijk erfdeel van de Orde. Daar werden haar idealen geboren. En uit de Menswording haalde ze de levende stenen voor haar eerste stichtingen. Voor de uitbreiding van haar hervorming rekende ze op haar vriendinnen van de Menswording en ze werd hierin niet bedrogen. Dit laatste punt is misschien het sterkste argument ten gunste van de Menswording en een blijk ervan dat ondanks ongunstige factoren van buiten er in de gemeenschap een hechte kern van vurige religieuzen was die in staat was tegen de heersende gewoonten te reageren.

Toch moet men het werk van Teresa niet beschouwen als louter reactie of hervorming, d.w.z. als de uitroeiing van misbruiken en de invoering van een geregeld kloosterleven. Héél armzalig zou onze opvatting over de Teresiaanse Hervorming zijn als we hierin niet méér zouden zien dan een verzet tegen tekortkomingen inzake de kloostertucht. De nieuwe vorm van Karmelietessenleven die door Teresa van Jesus in haar kloosters werd ingevoerd, moet men eerder als creatief stichtingswerk dan als hervorming betitelen, nl. in zoverre ze, geïnspireerd door een diepere evangelische geest, het karmelitaans eremitisch-kontemplatief levensritme vernieuwt binnen het verplichte kader van het gemeenschapsleven. Daaraan geeft ze een duidelijke dogmatische doelgerichtheid door de apostolische perspectieven en de ecclesiale betekenis van dit leven te benadrukken. Het hervormend karakter schijnt niet méér te zijn dan een secundair aspect van haar werk. Toch moeten we ons voor ogen houden dat de Teresiaanse beweging historisch gezien, haar vertrekpunt vond in het geestelijk milieu van het klooster der Menswording te Avila, met zijn licht- en schaduwzijden.

